AANTEKENINGEN BIJ TJAN TJOE SIEM'S VERTALING VAN DE LAKON KURUPATI RABI

VERHANDELINGEN

VAN HET KONINKLIJK INSTITUUT VOOR
TAAL-, LAND- EN VOLKENKUNDE

DEEL XXIX

AANTEKENINGEN BIJ TJAN TJOE SIEM'S VERTALING VAN DE LAKON KURUPATI RABI

DOOR

E. M. UHLENBECK

MET MEDEWERKING VAN

J. SOEGIARTO

'S-GRAVENHAGE — MARTINUS NIJHOFF — 1960

INHOUD

INLEIDING.

Het is bekend, dat zowel de beschrijvingen als de dialogen in het zgn. lakon-Javaans niet altijd even gemakkelijk zijn te verstaan. Het is daarom indertijd een goede gedachte geweest van Tjan Tjoe Siem om de uitvoerigste van de zes indertijd voor te Mechelen geregistreerde lakons [1] in het Nederlands te vertalen en van verklarende aantekeningen te voorzien.[2]

Het is te begrijpen, dat bij deze eerste poging nog geen volmaakte vertaling is ontstaan. Niet alleen stond Tjan Tjoe Siem voor de zeer zware taak om te vertalen in een taal die niet zijn moedertaal is, maar ook had hij nog niet de beschikking over het woordenboek van Pigeaud dat, neerslag van de lectuur van vele Javaanse teksten, een uiterst belangrijk — zo niet onmisbaar — hulpmiddel is voor het verstaan ook van dit genre Javaans. En tenslotte is onze kennis van het Javaans in het algemeen uiteraard groter dan ruim 20 jaar geleden, waardoor exactere weergave mogelijk is geworden.

Vergelijkt men dan ook thans de tekst met de vertaling, dan rijzen er verschillende bezwaren. In het algemeen is de vertaling omslachtig en wijdlopig; ze verwijdert zich onnodig van de tekst. Een tweede bezwaar van algemene aard is, dat de vertaler niet voldoende in de vertaling de volgorde van de zinnen in de tekst aangehouden heeft. Veelvuldig hebben omzettingen plaats gevonden, veelvuldig is ook één Javaanse zin door twee Nederlandse weergegeven, terwijl dit slechts zelden noodzakelijk was. Verder is de bedoeling van sommige passages de vertaler niet geheel duidelijk geworden. Te betreuren is tenslotte, dat de vertaler niet overal zijn vertalingen in noten heeft verantwoord.

Hoewel men om bovenstaande redenen soms de neiging op voelt

[1] Verh. Bat. Genootschap 43 (1882) en 44 (1884).

[2] Tjan Tjoe Siem, Hoe Koeroepati zich zijn vrouw verwerft, diss. Leiden 1938.

komen om sommige delen van de tekst opnieuw te vertalen, hebben we ter vermijding van te grote uitvoerigheid hiervan afgezien. Ook vestigen we niet op alle kleine onnauwkeurigheden, omissies van ondergeschikte aard en andere onbelangrijke tekortkomingen de aandacht. Degene die Javaans verstaat zal ze zelf direct signaleren. Voor het verstaan van de gehele tekst spelen zij geen enkele rol. Wij gaan in het hieronder volgende slechts op die passages in, die naar onze mening inadequaat zijn weergegeven. Onze detailopmerkingen gedeeltelijk het resultaat van de lectuur van deze tekst bij het onderwijs, worden besloten door een vertaling van de 34 suluks, die Tjan Tjoe Siem onvertaald heeft gelaten wat naar Hooykaas terecht in zijn recensie in Djawa [3] heeft opgemerkt een onplezierige lacune in de vertaling was.

[3] Djawa 18 (1938) p. 226.

AANTEKENINGEN BIJ DE TEKST.*

199, 1

T: Punika lampahan riṅgit purwa winastan Kurupati rabi, aṅgañcarakĕn cariyosipun genipun estu ḍaup rĕtna Banuwati kalih prabu Kurupati, mawi jaṅji kalih satriya iṅ Madukara....

VT: Dit is een lakon uit de wajang-poerwa, genaamd „Hoe K. zich zijn vrouw verwerft". De lakon verhaalt, hoe prinses B. tenslotte toch nog trouwt met vorst K., zij het dan ook, dat *zij* met de ridder van M. een afspraak maakt.

C: De afspraak of misschien liever het beding wordt niet gemaakt tussen B. en A., maar tussen K. en A. Cf. p. 384. Het door ons gecursiveerde zij kan in de vertaling niet gehandhaafd worden. Het beding wordt geformuleerd en verklaard in de zin die direct op de hier afgedrukte zin volgt en die met *aṅgẹr* wordt ingeleid. K. heeft reden om A. dankbaar te zijn, immers deze heeft B. uit de handen van de vorst van Tasikmadu gered. Het is echter niet beslist nodig om in de vertaling expliciet te maken dat het Kurupati is die de afspraak maakt, al is dat in werkelijkheid het geval.

V: Dit is een lakon uit de wajang purwa genaamd „Kurupati treedt in het huwelijk", welke verhaalt de geschiedenis van het huwelijk dat tussen prinses B. en vorst K. tot stand komt waarbij de volgende afspraak met de ridder van M. wordt gemaakt.

202, 17

T: sĕnĕne ratu Mandraka kadya kañcana sinĕpuhan, sĕnĕne ratu Madura piṇḍa parada binabar.

VT: de glans van Mandraka's Monarch lijkt wel gebruineerd goud, die van de Vorst van Madura is als een ontvouwd zilverblad.

C: *prada* kan zonder toevoeging van *putih* niet betekenen zilverblad; *prada* is bladgoud. Het verschil in glans tussen de vorst van M. en die van zijn schoonzoon wordt dus aangegeven door: oud goud tegenover het lichtere *prada*-goud.

V: de vorst van Mandraka straalt als goud dat gebruineerd is, de vorst van Madura als glad afgewerkt bladgoud.

---

* Gebruikte afkortingen: T = tekst; VT = vertaling Tjan Tjoe Siem, C = commentaar, V = voorgestelde vertaling. De paginering is die van de uitgave te Mechelen.

203, 2

T: sarawuṅan busananiṅ wadya iṅkaṅ samya sewaka abyor piṇḍa sĕkar sataman.

VT: de mengeling der klederdrachten van de onderdanen, die daar hun opwachting zijn komen maken, is luisterrijk als een menigte van bloemen uit één tuin bijeengegaard.

C: afgezien van het niet gelukkige „klederdrachten" is de vertaling van *sĕkar sataman* moeilijk aanvaardbaar. Waarschijnlijk is dat *sataman* hier betekent: een tuin vol.

V: De staatsiekleedij van de onderdanen die hun opwachting maken, fonkelt in hun mengeling als een tuin vol bloemen.

205, 6 en 346, 1 en 9

T: ewadene kawula sumaga iṅ karsa paduka kawula nuwun-nuwun.

VT: evenwel, ik onderwerp mij aan Uw wens. Tot Uw dienst, tot Uw dienst!

C: De vorm *kawula nuwun-nuwun* is een verdubbeling gebouwd op *kawula nuwun* en heeft hier intensiteits-betekenis.

V: evenwel, ik voeg mij naar uw wens, ik ben geheel tot uw dienst.

206, 15

T: prabu Baladewa dipunaturi lumĕbĕt iṅ kaḍaton botĕn umiriṅ.

VT: De uitnodiging om de kaḍaton binnen te gaan heeft Vorst B. afgeslagen.

C: *umiriṅ* = volgen, vergezellen.

V: vorst B. uitgenodigd om de kaḍaton binnen te gaan, volgt (vorst Salya) niet.

206, 21

T: ratu Mandraka kalampahakĕn salampahan ginarbĕg parĕkan.

VT: De vorst van M., omstuwd door de hofmaagden, laat de ḍalang zich voortbewegen.

C: *salampahan* is onvertaald gebleven.

V: De vorst van M. laat men omstuwd door de hofdienaressen één schrede gaan.

208, 2

T: ... pantĕs karya lara braṅta.

VT: vrouwen van zulk een schoonheid, dat zij bij de mannen liefde en minnepijn veroorzaken.

C: de vertaling is niet alleen onnodig uitvoerig, maar ook komt *pantĕs* niet tot zijn recht.
V: ... het is begrijpelijk dat zij liefdesverlangen wekken.

208, 5 (zie ook 216, 17)
T: utah-utahaniṅ garuḍa piniṇḍa sagara muñcar.
VT: Wat deze uit den bek steekt, is gemodelleerd als een opvlammende zee.
C: *utah-utahan* of *wutah-wutahan* betekent hetgeen uitgebraakt wordt, uitbraaksel. *Muñcar* betekent niet opvlammend maar: in de zon schitterend.
V: zijn uitbraaksel is gevormd als een in de zon schitterende zee.

209, 9
T: yen nuju mĕṅa-minĕbiṅ gapura, gĕrotiṅ lawaṅ braṅĕṅĕṅiṅ kombaṅ piṇḍa rasaksa gĕrĕṅ-gĕrĕṅ arsa anubruq.
VT: Wanneer bij gelegenheid de gesloten deuren zich openen, dan is het knarsen der vleugels en het zoemen der bijen als het grommen der reuzen, die op het punt staan toe te springen.
C: *mĕṅa-minĕbiṅ gapura* is een woordgroep van een gewoon Javaans type.
V: wanneer (bij gelegenheid) de gapura zich opent of zich sluit, dan is ... enz.

209, 19
T: ... tĕmahan salĕbĕtiṅ kĕñapuri datan wontĕn ganda iṅkaṅ kuciwa.
VT: en zo komt het, dat in het vrouwenverblijf geen kwalijk riekende geur te bespeuren is.
C: kwalijk riekend voor *kuciwa* is niet te handhaven.
V: en zo komt het dat in het maagdenverblijf geen enkele geur is die te kort schiet (= d.i. waar iets op aan te merken valt).

209, 20
T: iṅkaṅ minaṅka wĕḍi karikiliṅ palataran sinĕbaran nila lan pakaja.
VT: onder het zand en de kiezelstenen op het binnenplein zijn saffieren en karbonkels gestrooid.
C: de vertaling is onhoudbaar o.a. omdat de aanwezigheid in de zin van *minaṅka*, strekken tot, dienen als, niet genegeerd kan worden. Zeker is het, dat we hier te maken hebben met een geval van contaminatie van twee constructies:

1° iṅkaṅ minaṅka wĕḍi karikiliṅ palataran nila lan pakaja.
2° palataran sinĕbaran nila lan pakaja.
Gezien de aard van deze tekst zijn zulke gevallen van contaminatie allerminst verwonderlijk.

V: saffieren en karbonkels gestrooid over het binnenplein dienen als zand en kiezelsteen.

211, 13

T: yen ta cinandraa warnane rĕtna Banuwati kuraṅ candra luwih warna.

VT: gesteld, dat men prinses B.'s schoonheid zou willen uitbeelden, de beelden schoten te kort, zo overweldigend is haar schoonheid.

C: Hoewel de vertaling op zich zelf van begrip van de tekst blijk geeft, gaat toch het contrast: *kuraṅ candra luwih warna* verloren, wat niet nodig is.

V: gesteld dat men het uiterlijk van prinses B. in woorden wil schetsen, dan komt men beeldspraak te kort en houdt nog onbeschreven gelaatstrekken over.

212, 1

T: baḍaya tuwin srimpi iṅ karaton sami dipunajar bĕksa gĕnti gĕṇḍiṅ.

VT: nu eens krijgen de badaya's en de srimpi's van de kraton onderricht in het dansen dan weer klinken de melodieën.

C: Bezwaar bestaat er tegen het slot. De meisjes krijgen les zowel in dansen als in muziek.

V: de b. en s. krijgen onderricht in dansen dan weer in muziek.

213, 4

T: mĕṅgah tĕraṅipun dumuginiṅ damĕl ḍatĕṅipun paṅanten iṅ Ṅastina kagalih beñjiṅ punapa?

VT: gij hebt zeker wensen te uiten met betrekking tot de datum, waarop de feestelijkheden een aanvang zullen nemen. En de aankomst van de bruidegom van Ṅ. wanneer zal zij, dunkt U, plaats vinden?

C: Dat *tĕraṅ* bevel zou kunnen betekenen zoals de vertaler meent gezien de bij deze passage toegevoegde noot 73, berust op een misverstand. Hij beroept zich nl. op p. 15—16 van Berg's Bijdrage tot de kennis der Javaansche werkwoordsvormen waarin wel *tĕraṅ* zgn. dubbelzijdigheid wordt toegeschreven, maar waaruit in ieder geval niet valt af te leiden dat *tĕraṅ* bevel betekenen

kan. Om dit aan te tonen heeft men bewijsplaatsen nodig en die zijn er niet. *Těraṅ* komt hier zowel als elders in zijn normale adjectivische betekenis voor. Voor een overzicht van de onderscheidingen in de betekenis van *těraṅ* zie het woordenboek van Pigeaud. Wat de syntactische structuur van de zin aangaat, hier zijn twee mogelijkheden. Het is mogelijk achter *daměl* een pauze te maken, de stijgende intonatie af te breken en op lager niveau na de pauze voort te gaan. Dan wordt ***měṅgah těraṅipun dumuginiṅ daměl*** één groep en begint met ***ḍatěṅipun*** een nieuwe eenheid. Het is echter ook mogelijk om geen pauze te maken en de stijgende intonatie voort te zetten tot en met het woord *Ṅastina*. Het is uiteraard niet mogelijk vast te stellen wat bedoeld is. Er zijn dan twee vertalingen mogelijk.

V: I voor een duidelijk begrip van wanneer het feest zal zijn, wanneer denkt U dat de bruidegom uit Ṅ. komen zal?

II voor een duidelijk begrip aangaande de feestviering bij de komst van de bruidegom uit Ṅ., wanneer zal die naar Uw mening zijn?

214, 14

T: lah punapa sagĕd waradin genipun sami wiraosan salĕbĕtipun bujana iṅkaṅ pinuju kaprĕnah anem paṅgenanipun punika saṅsaya tĕbih.

VT: Hoe kunnen zij, die toevallig de jongsten zijn, even gemakkelijk aan de conversatie gedurende de maaltijd deelnemen, wanneer hun plaatsen zo ver weg zijn?

C: Ook hier vermoeden wij een geval van contaminatie van verschillende constructies. Het beste resultaat wordt bereikt als men na *bujana* een nieuwe zin laat beginnen.

V: Hoe kunnen zij gelijkelijk met elkaar converseren gedurende de maaltijd? Hoe jonger men is, hoe verder men weg zit.

214, 18

T: e tobil ambaqne woṅ prĕden tĕka ṅanti ora kaprah, apa uritane ṅanti tĕluṅ teṅgoq.

VT: lieve help, zij moge dan al een vrouw uit het bergland zijn, niettemin (heeft zij iets gepresteerd), dat alle grenzen te buiten gaat! Is haar ovarium soms zo groot geweest, dat drie manden er mee gevuld konden worden?

C: het *prĕden* van de tekst is ongetwijfeld een drukfout voor ***wrĕden,***

vruchtbaar van aard (gevormd op basis van het adjectief *wrĕdi*). *Wa* en *pa* zijn aksara's die vaak worden verwisseld. De noot bij *prĕden* kan dus vervallen. De tekst wordt nu duidelijker en de vertaling kan scherper en beknopter als volgt luiden:

V: lieve hemel hoe is het mogelijk dat iemand zo vruchtbaar is, het is op het ongehoorde af, was soms haar eierstok wel drie manden groot?

214/215

T: Ya iku bĕjane iṅkaṅ jumĕnĕṅ ratu banḍa sĕntana, besuq neq wis dadi ipemu Banuwati kowe kaṅ duwe bĕja sugih pripean. ... O kakaṅboq bĕja napane, sugiha ipe aṅgrah-aṅgrah, pripeane malih yen pokroa.

VT: Ja men moet wel geluk hebben, wanneer men aan het hoofd van zulk een omvangrijke familie staat! Wanneer zij later Uw zwagers zijn geworden, B., dan hebt gij toch maar geboft met het gelukkige bezit van zoveel aangetrouwde broeders! ... Ach, zuster, als gij dàt boffen noemt! Laat staan dat ik een ideaal stel zwagers zou krijgen, (zelfs een normaal stel zwagers krijg ik niet; mijn boffen zal hieruit bestaan,) dat ik verzwagerd raak aan een aantal nullen!

C: Dat *pripean* hetzelfde zou betekenen als *ipe* wat T. blijkbaar heeft aangenomen, is niet juist. Trouwens dit zou de passage bepaald onbegrijpelijk maken. Het woord *pripean* duidt op de echtgenoten van de a.s. zwagers van B. Daarmee krijgt ze immers na haar huwelijk te maken, niet met haar a.s. zwagers zelf. Dat *pripean* inderdaad betekent echtgenoot of echtgenote van schoonzuster of zwager blijkt duidelijk uit een plaats in het boekje van Asmawinangoen, Saking papa doemoegi moelja, Balé Poestaka ser. nr. 782, deel I p. 48 jo. p. 47 waar *pripeanipun* slaat op de echtgenoten van de zusters van de vrouw van Tjiptadi, de hoofdpersoon van het verhaal.

V: Ja dat is nu het voordeel van een vorst die rijk is aan familie. Later als zij je zwagers zijn geworden, B., dan heb jij het geluk dat je rijk aan („aangetrouwde") schoonzusters bent ... Nou wat heb ik daar nu aan: als ik rijk wordt aan onbeduidende zwagers, hoe zouden de schoonzusters dan wat kunnen betekenen!

216, 13

T: ... trus iṅ driya ṅumala.

VT: zijn hart bleef een juweel gelijk.

C: Dat *ṅumala* betekent: als een *kumala* staat vast, maar de vraag is wat *kumala* hier betekent: lotus of juweel. *Trus iṅ driya* is beter weer te geven met: door en door, in hart en nieren o.i.d.

V: hij is door en door (volkomen) een lotus (of een juweel) gelijk.

217, 16

T: Dereṅ wontĕn wijiliṅ sabda narendra, para mantri bupati sadaya samya mabukuh trapsilanira ḍĕḍĕp sirĕp datan wontĕn sĕgu. Cipta aniliṅakĕn punapa ḍawuhiṅ saṅ prabu.

VT: Maar daar de Vorst nog niet heeft gesproken, blijven de mantri's en bupati's allen eerbiedig voorovergebogen zitten, in gepaste houding, doodstil en zonder een woord te uiten, denkende over en hun oren openzettende voor wat Zijne Heerlijkheid zal zeggen.

C: *cipta* en *aniliṅakĕn* vormen een groep en volgen elkaar niet onverbonden zoals T. heeft aangenomen.

V: Nog niet heeft 's vorsten woord weerklonken, de m. en de b. zitten allen diep voorovergebogen zoals past, zij houden zich doodstil, zij maken geen enkel geluid, zij nemen zich voor goed te luisteren naar al wat 's vorsten bevel zal zijn.

219, 7

T: Bi hiq ga pulĕn bĕl ḍĕle.

VT: Wel heb ik ooit van mijn leven.

C: Van deze exclamatie zijn alle elementen (behoudens *pulĕn* smeuig) duidelijk afkortingen van bekende woorden (*srabi, sĕga, sambĕl, kĕḍĕle*), maar er is reden om te aarzelen t.o.v. *hiq*. T. beroept zich op een mededeling van dhr. Tanojo dat dit zou slaan op *iwaq tĕriq*, een bekend soort vlees- (of vis-) gerecht. Vreemd blijft dan de vorm *iq*. Er is m.i. plaats voor de veronderstelling dat dit *hiq* in de tekst niet anders is dan een poging om weer te geven de uithaal van het *bi* van de srabi-verkoper. Het is bekend hoe juist in dergelijke uitroepen de normale toonhoogte-verhoudingen worden doorbroken.

224, 2

T: prajurit akeh paḍa trĕjuṅ lakune.

VT: vele soldaten krijgen kramp van het lopen.

C: Hoe T. komt aan de betekenis: kramp voor *trĕjuṅ* is ons niet duidelijk. Het woord betekent: steil naar beneden, hetgeen in de contekst voortreffelijk past.

V: de troep soldaten daalt steil naar beneden.

224, 4

T: iku titiṇḍihiṅ laku apa ora nana, dene diuja bae lakune kañcane kuwe priye?

VT: is de aanvoerder er dan niet? Hoe zit dat, dat hij de marcherende troepen niet in de hand houdt?

C: de syntactische verbindingen worden niet goed gelegd; bovendien wordt het eerste woord *iku* onvertaald gelaten. Ook het feit dat *kuwe* het voorafgaande samenvat komt in de vertaling niet tot zijn recht.

V: hij, de routecommandant is die er dan niet, dat hij zijn mensen zo maar laat trekken, hoe zit dat toch?

224, 21

T: yen ana kaṅ rawe-rawe ḍuwuriṅ dalan kon mañcas saṅka ḍuwuriṅ jaran.

Deze passage is door T. blijkbaar over het hoofd gezien.

V: Als er neerhangende lianen zijn boven de weg, laten ze deze dan afkappen, van hun paarden af.

224/225

T: woṅ ciliq kuḍi pacul upamane, kĕṭul diasah, yen wis lanḍĕp diparaqake.

VT: Soldaten, slijpt het kapmes en de hak, indien zij bot zijn! Zijn zij scherp, dan gaat gij daarmede aan het werk!

C: Het is T. ontgaan dat *upamane* niet hoort bij *kĕṭul* maar bij het voorafgaande en dat hier sprake is van een (op zich zelf helemaal niet onbegrijpelijk) type van vergelijking.

V: de kleine man is te vergelijken met kapmes en patjol: bot, dan slijpt men hen; scherp, dan maakt men van hen gebruik.

227, 16

T: waskiṭa ṅadoni jayeṅ praṅ, bisa amoṅ iṅ wadya sapraja.

VT: door zijn scherp inzicht weet hij over iedere held in de krijg de overwinning te behalen en heeft hij het vermogen zijn krachten te wijden aan de belangen der onderdanen van het ganse rijk.

C: afgezien van de onnodig wijdlopige vertaling is zowel *ṅadoni* dat waarschijnlijk wel: bijdragen tot betekent, en *amoṅ,* hoeden, zorgen voor, besturen, niet juist weergegeven.

V: door zijn scherp inzicht kan hij bijdragen tot de overwinning in

de strijd, hij vermag het volk van het gehele land te hoeden (of: besturen).

227/228

T: sawuṅune deña nendra prabu Partasudarma kagagas iṅ wardaya, dadya anaṇḍaṅ gĕrah kasmaran iṅ rĕtna Banuwati, katon saparipolahe, maṅguṅ rinuṅrum rinarĕpa.

VT: Nu vorst P. uit zijn slaap is ontwaakt, besluipt de herinnering hieraan zijn hart. Hij raakt volkomen uit zijn evenwicht, daar minnesmart om prinses B. hem geheel bevangt. Al haar gedragingen heeft hij weer voor ogen en hij begint haar de zoetste en tederste woorden toe te fluisteren.

C: Het eerste deel van deze passage (tot *wardaya*) is wel zeer vrij vertaald. Met welke Jav. woorden het „Hij raakt volkomen uit zijn evenwicht" van de vertaling correspondeert is ons niet duidelijk. Tenslotte betekent *maṅguṅ* niet beginnen, maar voortdurend, steeds.

V: Haar uiterlijk dat vorst P. in zijn slaap gezien heeft, komt hem weer voor ogen (en) daardoor lijdt hij onder zijn liefdesverlangen naar B., hij ziet haar weer in al haar doen en laten, steeds spreekt hij haar met lieve woordjes koesterend toe.

228, 6

T: lepya yen miyos siniwaka, kadya maṅuṅrum rarasiṅ asmara.

VT: hij vergeet, dat hij audiëntie gaat verlenen, en het is hem, als gaat hij koesteren de liefde van zijn minnend hart.

C: de vertaling van het stuk van *kadya* af is niet geheel bevredigend, hoewel misschien niet onjuist. Wij geven de voorkeur aan de volgende weergave:

V: hij vergeet, dat hij naar buiten is getreden om zich te laten huldigen, het is alsof hij het bekoorlijke voorwerp van zijn liefde met lieve woordjes toespreekt.

228, 9

T: iya ḍi, iya ḍi, suwawi kula ĕmban sabuq, suwawi kula ĕmban ojoṅ, Banuwati sasĕkaripun kakaṅ ḍewe, sotya rĕta karĕpu mawa ujwala, baya mirah baya intĕn taqrĕmuq dadi kowe, sapa duwe bojo woṅ joṅgroṅ-joṅgroṅ ana ṅĕmbanan, woṅ ceti ceṭi cuwiri, abot mĕraṅ sageḍeṅ, enṭeṅ ginawa aliyan, kajaba ratu iṅ Tasikmadu.

VT: Ach mijn beminde, mijn schat! Laat mij U dragen, dicht tegen mij aan! B., mijn eigen bloem, mijn vurig juweel, mijn vlammend-glanzende edelsteen! Het is mij, als is er een robijn, als is er een diamant, die ik moet splijten om U er uit te zien verschijnen. Wie behalve de vorst van T. heeft een vrouw, zo rank gebouwd, dat zij te dragen ware, zo teer en fijngevormd, zo licht te verplaatsen, dat een bundel padi-stroo er zwaar bij lijkt? Ach mijn beminde!

C: de vertaling van deze moeilijke passage is op verschillende gronden onbevredigend. De formule *suwawi kula ĕmban sabuq, suwawi kula ĕmban ojoṅ* (die ook voorkomt op 331, 18) is wel erg kort weergegeven. Dat *mirah* correspondeert met *sotya rĕta, intĕn* met *karĕpu mawa ujwala* komt niet tot uiting; ook *baya* ... *baya* moet anders weergegeven worden. Doordat toelichting in een noot ontbreekt, is het niet duidelijk hoe T. *woṅ joṅgroṅ-joṅgroṅ ana ṅĕmbanan, woṅ ceṭi ceṭi cuwiri* interpreteert. *joṅgroṅ-joṅgroṅ* betekent hier waarschijnlijk rijzig, groot van gestalte terwijl *ĕmbanan* is omvatting, kas, kader. Wat *woṅ ceṭi ceṭi cuwiri* betekent is ook ons niet duidelijk. Onze vertaling is niet meer dan een gissing.

V: Zusje, zusje, toe laat ik je in mijn *sabuk* dragen, laat ik je op *ojoṅ*-wijze bij me houden, B., mijn eigen sieraad, rood juweel, stralend kristal, of je nu vervat bent in een robijn of in een diamant, ik vergruizel hem zodat jij te voorschijn komt. Wie anders dan de vorst van T. bezit als vrouw iemand die zo rijzig van leest is (?), die zo'n beeldschone dienares is (?), die zo licht is dat een garve stroo er zwaar bij is, die zo gemakkelijk weg te voeren is.

230/231

T: mara layaṅku iki pariṅna bocah bupati yaksa iṅkaṅ gantuṅ laku, supaya iṅgal kon ṅaturake sinuhun iṅ Mandraka.

VT: Komaan, overhandig deze mijne brief aan één der buta-bupati's die nu gereedstaat om een reis te ondernemen, opdat hij spoedig in staat zal zijn te verzoeken, dat men de brief ter hand stelle aan M.'s vorst.

C: *kon* is hier een verkorting van *dikon*. Ook hier is waarschijnlijk contaminatie van constructies in het spel.

V: Welaan, overhandig mijn brief hier aan een buta-bupati die reisklaar is, opdat hij hem terstond laat aanbieden aan de vorst van M.

231, 2

T: sajabaniṅ layaṅ yen ana pamuṇḍute rama prabu Salya, iṅkaṅ minaṅka sramane rĕtna Banuwati, lĕganiṅ atiku diaṅsua kaya bañu rajabrana iṅ Tasikmadu.

VT: Afgezien van de brief moet men voor mijn part de schatten van T. in zo'n overvloedige hoeveelheid, als water, dat men uit een bron put, bijeenbrengen, voor het geval dat mijn koninklijke vader, vorst S., eisen stelt ter voldoening aan prinses B.'s verlangens.

C: In de nogal wijdlopige vertaling wordt onnodig de volgorde van de Jav. zin verlaten.

V: Afgezien van de brief, als vader vorst S. om iets vraagt dat moet dienen als middel om de gunst van prinses B. te winnen, dan ga ik er geheel mee accoord, dat zij uit de schatten van T. maar putten zoals men water uit een bron haalt.

231, 14

T: ... puṅgawa danawa iṅkaṅ gantuṅ pasisiran.

VT: Uw buta-dienaren, die gereedstaan om een overzese reis te ondernemen.

C: *pasisiran* is onjuist vertaald.

V: het buta-personeel, dat gereedstaat om naar de ommelanden te vertrekken.

232, 20

T: tugĕl kadamĕla sawat, rĕmuq dipun baṇḍĕmna.

VT: (Ik ben bereid) om mijn hoofd te laten afkappen, indien dit als werpschijf gebruikt zou kunnen worden. (Ik ben bereid) om mij in stukken te laten hakken, als deze tot projectiel zouden kunnen dienen.

C: De vertaling van deze zes Javaanse woorden is bijzonder wijdlopig uitgevallen. De kernachtigheid van deze betuiging van volstrekte onderdanigheid gaat geheel verloren. Overigens worde hier nog opgemerkt dat deze zin een fraai voorbeeld is van de perifrastische vorm *kadamĕla sawat* t.o. *dipunsawatna.*

V: in stukken, diene ik als werptuig, verbrijzeld, werpe men met mij.

238, 9

T: Lurah Wijamantri tuwin Sarawita sampun uṇḍaṅ daṅu dereṅ ṅlumpuq, lurah Togog lajĕṅ miṅgah iṅ papaṅguṅan aṅgoyaṅ gaṭita.

VT: geruime tijd reeds staan daar de Lurah's W. en S. te proclameren, maar nog heeft men zich niet verzameld. Dan bestijgt L.T. een stellage en slaat het sein.

C: Het voornaamste bezwaar tegen de vertaling is, dat T. *dańu* verbindt met *uṇḍań*; het hoort ongetwijfeld bij ***dereń ńlumpuq.*** Verder is *papańguńan* niet *een* stellage, maar *de* toren of *het* platform van waar altijd seinen gegeven worden. Voorts is *uṇḍań* niet proclameren, maar gewoon: oproepen.

V: L.W. en S. hadden reeds een oproep gedaan, lang duurde het voordat men bijeenkwam, daarop besteeg L.T. het platform en luidde de bel.

240, 8

T: ... mara kañca kabayan, paḍa ubĕńana kañca prajurit gĕlis olehe paḍa sarap.

VT: Komt, vrienden kabajans, gaat eens bij de krijgslieden (met het eten) rond, opdat zij vlug ontbijten kunnen!

C: De kabajans gaan niet rond met eten, maar gaan rond om te waarschuwen dat men snel moet ontbijten.

V: vooruit kabajans, gaat langs de soldaten (en spoor hen aan) om snel te ontbijten.

241, 10

T: Boq wis didrel ḍase, buta kĕna sibat.

VT: Schiet de hoofden van die vervloekte buta's maar af!

C: *didrel* is niet afschieten, maar een salvo afgeven op, schieten op.

V: Vooruit schiet op de hoofden van die vervloekte buta's.

241, 11

T: yen ora gĕlĕm sumimpań bañjur sosohĕn iń gañjur aja kalayatan.

VT: indien zij niet op zij willen gaan, doorsteekt ze maar terstond met de spiesen en behandelt ze niet met complimenten en strijkages.

C: De vertaling van *aja kalayatan* is moeilijk aanvaardbaar; *aja kalayatan* betekent: zonder talmen, zonder dralen; zie zowel Gericke-Roorda als Pigeaud. In noot 131 volgt T. de averechtse methode om eerst theoretisch te bepalen wat *kalayatan* zou moeten betekenen i.p.v. uit gevallen van gebruik de betekenis vast te stellen.

V: als ze niet opzij willen gaan, doorsteekt ze dan met de pieken zonder dralen.

241, 21

T: mara paḍa tutura, kaya woṅ anĕmu muṅsuh.
VT: kom, laat het mij horen! Gij schijnt een vijand te zijn tegengekomen?
C: Er is geen vraagzin hier; de bedoeling is: jullie maken de indruk van mensen te zijn, die op vijanden gestuit zijn.
V: vooruit, zeg op, jullie lijken op een vijand te zijn gestuit.

242, 13

T: ... pagene gĕṇḍaq sikara iṅ kañcaku yaksa?
VT: waarom toch hebt gij mijn buta-manschappen zo toegetakeld?
C: *gĕṇḍaq-sikara* is een vaste uitdrukking voor: onschuldigen mishandelen, zie zowel Gericke-Roorda als Pigeaud s.v. *gĕṇḍaq*.
V: waarom hebben jullie mijn (onschuldige) buta-mannen gemolesteerd?

243, 20

T: wis paḍa mundura, jaba aku taṇḍiṅe buta iṅkaṅ sĕja sikara.
VT: Trekt U maar terug! Er zit niets anders op dan dat ik mij met die buta, die van zins is verwarring te stichten, ga meten.
C: niet alleen is *sĕja sikara* te slap vertaald, maar ook is *jaba* niet: er zit niets anders op, dan dat. Dit past ook slecht in het geheel, immers het zou Tuhajata, die bovengenoemde woorden spreekt, als een enigszins moedeloze held voorstellen.
V: Trekken jullie je maar terug, alleen ik ben partij voor de buta die kwaad in de zin heeft.

244, 9

T: ya siṅa tiwasa aṅĕmasi.
VT: hij zal sneven, die het tegen de ander aflegt.
C: de bedoeling van deze woorden is ongetwijfeld: het zal een strijd op leven en dood zijn.
V: wie het onderspit delft, sterft (ook).

244, 21 en 287, 21

T: ... botĕn keṅiṅ dipunkrokos (ki raka).
VT: ... hij is niet gering te achten (heer Broeder).
C: *ṅrokos* betekent: intimideren, overdonderen.
V: je kunt hem niet overdonderen (heer Broeder).

245, 14

T: daṅu patih katempĕr, anariq curiga, patih Tuhayata dipungarot tan pasah, naṅiṅ kapara kasor rĕbat kaprawiran.

VT: wanneer de Patih op den duur niet stand kan houden, trekt hij zijn kris. De buta bijt Patih T. maar deert hem niet. (T.) is echter in moed niet tegen zijn tegenstander opgewassen.

C: Het is ons niet duidelijk hoe T. aan zijn vertaling van *katempĕr* komt. Gericke-Roorda geeft op gezag van Wilkens: *klĕṅĕr,* Pigeaud vertaalt: geslagen, een slag krijgen wat o.i. hier wel goed uitkomt. Zeker zijn we evenwel niet dat deze vertaling de juiste is. Ook het slot van de zin is niet geheel gelukkig weergegeven.

V: Lange tijd loopt de patih slagen op, dan trekt hij zijn kris; de buta bijt hem, maar hij blijft ongedeerd; toch blijft hij enigszins de mindere in hun wedijver in dapperheid.

248, 13 (cf 227, 10 en 258, 9)

T: agaganda marbuq arum.

VT: een heerlijke geur gaat van hem uit naar alle kanten.

C: *agaganda* betekent zich parfumeren, zoals Gericke-Roorda ook opgeeft. Vergelijk *tamba,* geneesmiddel, *tĕtamba,* geneesmiddelen gebruiken.

V: hij gebruikt reukwerk dat een heerlijke geur verspreidt.

248, 14

T: ... dipunutus anĕraṅakĕn tamtuniṅ karya, baḍe paṅaraqipun prabu Kurupati.

VT: daarheen was hij gestuurd om — met het oog op de aanstaande bruiloftsstoet van vorst K. — te informeren, op welke dag het huwelijk wel was vastgesteld.

C: het feest *is* de optocht van de bruidegom naar het paleis van de bruid.

V: hij was gezonden om opheldering te vragen omtrent de vaststelling van het feest, nl. de a.s. feestelijke bruiloftsoptocht van vorst K.

249, 21

T: ... samasa-masa ana karsane paman aji Mandraka anĕraṅake paṅaraq manira, kariya maṅkat.

VT: wanneer dan op een goede dag mijn vorstelijke oom mij beveelt te komen, hebben wij slechts te vertrekken.

C: *nĕraṅake* betekent hier niet: bevelen, het heeft hier zijn normale betekenis: duidelijk maken, op de hoogte brengen.

V: wanneer ook mijn vorstelijke oom van M. zich duidelijk heeft uitgesproken over mijn bruiloftsoptocht, dan hebben wij slechts te vertrekken.

250, 3

T: punapa sakintĕn sagĕd jĕñjĕm manahipun purun saistu wontĕn iṅ nagari Ṅastina?

VT: zouden wij mogen veronderstellen, dat hij zonder enige gewetenswroeging hier in Ṅ. wil blijven?

C: De weergave is niet alleen onnodig wijdlopig, maar ook is *jĕñjĕm* te zwaar vertaald.

V: denkt men dat hij werkelijk rustig wil blijven in Ṅ.?

251, 7

T: mara aḍimas bañjura bae.

VT: kom, mijn dierbare Broeder, treed maar dadelijk naderbij.

C: *bañjura* betekent: loop maar door.

V: kom, beste broeder, loop maar door.

256, 20

T: sampun lĕpas lampahipun raden patih arya Saṅkuni, manḍĕg maṅu ginagas-gagas iṅ driya pamunḍute patah prabu Salya.

VT: ... een lange weg reeds is de Edele Raden S. gegaan, telkens stilstaande, in gedachten verdiept, peinzende over het verzoek om patah's, hetwelk vorst S. gedaan heeft.

C: *manḍĕg* moet niet opgevat worden als telkens stilstaande. In combinatie met *maṅu* betekent het (innerlijk) aarzelend, weifelend. De verdubbeling *ginagas-gagas* betekent hier: steeds maar, voortdurend.

V: ver is reeds de edele raden S. op zijn tocht gevorderd, innerlijk vol weifeling, steeds maar denkend over het verzoek van vorst S. om patah's.

257, 2

T: laguniṅ nata Panḍawa tanpa bĕṅgaṅ deña kakadaṅ.

VT: het is de bijzondere geaardheid van de vorst der Panḍawa's dat hij van zijn Broeder nooit gescheiden raakt.

C: *bĕṅgaṅ* betekent: zonder reet, zonder gaping, fig. zonder verwijdering (van vrienden); *kakadaṅ* is: in broederlijke vriendschap

blijven; *nata Paṇḍawa* betekent evenals bijv. op 259, 4 de Paṇḍawa's.

V: het is het gedrag van de P.-vorsten, dat innig is hun broederlijke omgang.

257, 8

T: paṅgenan paṅasrĕpan.

VT: oord van lafenis.

V: oord waar men rust vindt.

259, 3

T: Mila kakasih Bima, kadi gaṅsal agĕṅ piyambak, minaṅka bapa-babune nata Paṇḍawa.

VT: hij heet Bima, wijl hij van de vijf P.'s de grootste is en optreedt als hun vader en verzorger.

C: I.p.v. *kadi* moet men lezen *kadaṅ, cĕcaq* en *wulu* zijn verwisseld, *kadi* geeft trouwens geen zin. Verder is *bapa-babu* een eenheid, weer te geven met: toeverlaat.

V: hij heet B., omdat hij van de vijf broers de grootste is en dient als toeverlaat van de P.-vorsten.

259, 5

T: . . . iṅ tĕmbe bratayuda aṅluwari para ubaya.

VT: . . . want later in de br. zal hij zich van al zijn tegenstanders weten te ontdoen.

C: dat *ṅluwari* hier zich ontdoen van, zou kunnen betekenen lijkt niet waarschijnlijk; *ubaya* gelofte past bij *ṅluwari,* inlossen uitstekend. Deze geloften zijn ongetwijfeld die welke Bima heeft afgelegd naar aanleiding van de mishandeling van Dropadi.

V: later in de br. lost hij alle geloften in.

259, 12

T: iṅ asta wulu rambat.

VT: lange haren kruipen langs de armen naar boven.

C: de vertaler maakt B. nog angstwekkender dan hij al is!

V: zijn armen zijn begroeid met haren als slingerplanten.

260, 10

T: mila kakasih Palguna, prañata satriya iṅ Madukara sagĕd ambobot lawan iṅ praṅ.

VT: hij heet P., want, voorwaar, de Ridder van M. is in staat zich met zijn tegenstanders in de strijd te meten.

C: *ambobot* betekent hier: wegen, taxeren, immers dan alleen wordt deze regel als verklaring van de naam *Palguna* begrijpelijk: *ṅĕpal* betekent aanslaan, schatten, *guna*: bekwaamheid.

V: hij heet P. want in waarheid de ridder van M. heeft het vermogen om zijn tegenstanders in de strijd te schatten.

261, 15

T: ... akoñoh mĕntahan, aṅagĕm lisah jayeṅkatoṅ koṅas gandane kadya dewa aṇḍarat.

VT: hij is gezalfd met geurige borèh en besprenkeld met de olie „J.". Een heerlijke geur gaat van hem uit, en hij lijkt wel een godheid die op aarde is neergedaald.

C: waarop de vertaling geurig voor *mĕntahan* berust, is ons niet duidelijk; het woord betekent rauw, ongeprepareerd; *aṅagĕm* = gebruiken; *kadya dewa aṇḍarat* tenslotte is niet van *koṅas gandane* los te maken.

V: hij is gezalfd met ongeprepareerde borèh, hij gebruikt j.-olie, hij verspreidt welriekende geur als een op aarde nedergedaalde god.

262, 5

T: ratu lila iṅ doña tur tega iṅ pati.

VT: hij is een koning ongevoelig voor wereldse genietingen en onverschillig voor de dood.

V: hij is een vorst niet gehecht aan aardse goederen en bovendien niet bevreesd voor de dood.

262, 11

T: ... amĕṅku saguṅiṅ wadya awon sae kawaratan.

VT: (Met eenzelfde lankmoedigheid) beheerst hij alle onderdanen; goeden en slechten krijgen hun deel.

C: er is geen reden om in de vertaling de laatste drie woorden door een afzonderlijke zin weer te geven. *kawaratan* betekent hier ook niet: bedeeld worden, maar: gelijkelijk.

V: hij behandelt al zijn onderdanen met lankmoedigheid, goeden en kwaden gelijkelijk.

263, 5

T: Pamadi, priye lakumu ṅupaya pasumbaṅ sasrahane kakaṅ prabu Ṅastina?

VT: Wat is wel het resultaat van de tocht, P., die gij hebt ondernomen om te zoeken naar wat onze Vorstelijke Neef van Ṅ. van ons heeft gevraagd?

C: niet de vorst van Ṅ. heeft om een geschenk gevraagd, maar het gaat om een bijdrage in hetgeen als huwelijksgeschenk door de vorst van Ṅ. aan de vorst van Mandraka zal worden aangeboden.

V: P., hoe is het je vergaan bij het zoeken van een bijdrage in de bruidsschat van je oudere broer, de vorst van Ṅ.?

263, 19

T: Iya sanajan si aḍi bañjura mulih, jaṅji sasrahan wis katur iṅ kaṅjĕṅ wa prabu Mandraka kaya wis kĕna diarĕp-arĕp kalakone ḍaup kakaṅ prabu Ṅastina.

VT: Indien het gevraagde onze Vorstelijke Oom van M. aangeboden is geworden, was er geen bezwaar tegen dat gij dadelijk naar huis teruggingt. Het huwelijk van onze vorstelijke Neef van Ṅ. kunnen wij waarschijnlijk wel spoedig verwachten.

C: Ons is niet duidelijk met welke Javaanse woorden de woorden: was er geen bezwaar enz. corresponderen. Er is o.i. duidelijk één syntactisch verband en weergave in twee zinnen is ongewenst.

V: Inderdaad, al is mijn broer direct naar huis teruggekeerd, wanneer het geschenk reeds aangeboden is aan Z.H. onze vorstelijke oom van M., dan is het waarschijnlijk, dat men het plaatsvinden van het huwelijk van onze vorstelijk neef van Ṅ. verwachten mag.

264, 4

T: Iya kakaṅku pambarĕp, saduruṅe ana pakonmu aku wis parentah iṅ si Tambaq-gaṅgĕṅ karo si Andaka-sĕmeler, iṅ samasa-masa kowe maṅkat maraṅ Mandraka paḍa dibĕciq kari rumĕksa nagara, apa kowe maṅkat iṅ dina iki? Saṅ prabu maṅsuli: Iya aḍi Bratasena, ayo paḍa maṅkat iṅ dina iki.

VT: Wel mijn waarde oudere Broeder! Voordat gij het mij hebt opgedragen, heb ik T. en A. reeds bevel gegeven om op het rijk te blijven passen, wanneer ge onverwachts naar M. zoudt willen vertrekken. Vorst Juḍiṣṭira: Welnu, B., mijn broeder, laten wij dan heden nog de reis aanvaarden.

C: Doordat in de woorden van B. het zinnetje *apa kowe* enz. niet is weergegeven is ook hetgeen J. zegt niet juist vertaald. B. vraagt, J. antwoordt.

V: Ja oudste broeder, voordat er een bevel van U was, heb ik al T.

en A. bevolen, dat zij, op welk tijdstip gij ook maar vertrekt naar M., het rijk goed moeten blijven behoeden. Vertrekt ge nog heden? De vorst antwoordt hem: Ja, broeder B., laten we vandaag nog op weg gaan.

265, 18

T: ... kalaṅkuṅ deña ṅanorakĕn jiwa, dene prabu Puntadewa kalaṅkuṅ denira rumakĕt.

VT: uitermate verootmoedigt hij zich, dewijl vorst P. zich zo dicht bij hem bevindt.

C: *rumakĕt* betekent: intiem, vertrouwelijk omgaan met, niet uit de hoogte doen.

V: uitermate nederig gedraagt hij zich, nu vorst P. helemaal niet uit de hoogte doet.

266, 1

T: Paman arya Saṅkuni, sumaga kula aturi majĕṅ gen sampeyan pinaraq, sampun sampeyan rikuh tuwin sumĕlaṅ iṅ paṅgalih paman.

VT: Vergun mij U eerbiedig uit te nodigen, Edele Oom S. meer naar voren plaats te nemen. Laat geen bezwaar U hiervan terughouden en ban ook alle onrust uit Uw hart, Oom!

C: „Eerbiedig" past hier niet voor een vorst; *rikuh* = verlegen.

V: Edele oom S. ik verzoek U wat meer naar voren te komen zitten. Geneer U niet en wees niet bezorgd in Uw hart, oom.

269, 21

T:... jaba taqpuṇḍute anaq mas iṅ Madukara bae.

VT: ... laat ik hem thans vragen mijn dierbare Zoon van M. af te willen staan.

C: In de vertaling komt *jaba* niet tot zijn recht.

V: mij rest slechts te vragen om mijn geliefde zoon van M.

270, 6

T: I lah dalah ki mau raden arya Saṅkuni, tiwas suwe aku ora mbageqake.

VT: Wel wel, dat is waar ook, het is de Edele Raden S. Ik heb hem nog niet eens een welkom toegeroepen, terwijl hij hier reeds geruime tijd zit!

C: *Tiwas* dat hier ongeveer de waarde heeft van: wat jammer, wat

spijt me dat, komt in de vertaling niet voldoende tot zijn recht.

V: Wel heb ik ooit, bent U het heer S., wat jammer dat het zo lang geduurd heeft voordat ik U begroette.

270, 10

T: koq ṅanti ta lat tĕmĕn gonmu bageqake dene wis lĕbar tarub.

VT: maar wat ben je daar laat mee komen aanzetten! De audiëntie is thans haast afgelopen.

C: *ta lat* zal men met de Volkslectuureditie wel moeten opvatten als *tĕlat,* dat in het Javaans één woord is en uitgangspunt is voor verschillende formaties als *kĕtĕlatĕn.* Dat *wis lĕbar tarub* weergegeven wordt met: de audiëntie is haast afgelopen is niet juist. Saṅkuni moet nog de reden van zijn komst uiteenzetten. *Tarub* betekent trouwens: tijdelijke feestloods. *Lĕbar tarub* betekent (zie Gericke-Roorda s.v. *lĕbar*) na afloop van het feest, een zegswijze voor wanneer men met iets te laat komt.

V: maar je bent veel te laat met je begroeting, het feest is al voorbij!

271, 16

T: . . . santosa saṅĕt.

VT: het is er dus wel erg veilig!

C: *santosa* betekent hier, evenals iets eerder in dezelfde passage, niet: veilig, maar hecht, stevig.

271, 22

T: Etaṅipun tiyaṅ trukan eṅgal.

VT: Het ressorteert onder de nieuwe wijken.

C: Deze vertaling geeft niet weer wat Gareng (de woorden zijn van hem afkomstig) bedoelt. Hij wil zeggen: mijn huis is nog niet veel bijzonders; het is nog maar een eerste aanleg.

V: U moet denken het is immers maar een eerste aanleg.

272, 7

T: woṅ wis meweq-meweq kaya bocah arĕp diklĕtiṅ.

VT: de Edele Heer zit daar reeds met zijn mond te trekken als een wicht, dat naar een speen verlangt.

C: *diklĕtiṅ* betekent hier: iets, spec. een geneesmiddel met geweld toegediend krijgen.

V: . . . hij zit al gezichten te trekken als een kind dat men met geweld *jamu* geeft.

272, 20

T: Eheq, eheq, iyah boq ya paḍa miṅkir, iki raq dudu sabaene, kaṭiq ana woṅ udud ambune ṅanti ñĕkaqake napas mĕṅkene kiye.

VT: Ga toch op zij! Er moet hier iets achter steken! Als men rookt, kan men toch zo maar niet zulk een stank verspreiden, dat je ademhaling erdoor belemmerd wordt.

C: De vertaling is niet bepaald onjuist, wel is het mogelijk korter en scherper te vertalen.

V: Uche uche, toe gaat toch uit de weg, dit is niet normaal meer, hoe is het mogelijk dat iemand met zijn roken je zo de adem beneemt!

273, 7

T: ... baṅĕt tĕmĕn olehe apĕsan.

VT: Buitengewoon gevoelig is hij toch!

C: *apĕsan* betekent *apĕs*, zwak, van constitutie; de groep *olehe* + adjectief heeft hier de bekende „exclamatieve" betekenis (cf. *olehe trampil*, wat zijn ze handig, e.d.).

V: Wat is hij buitengewoon zwak van constitutie!

273, 11

T: ... diwuri mĕñan sakluṅsu.

VT: ... en je daar nog een korreltje benzoë ... bijdoet.

C: *kluṅsu* is een tamarindepit. De bedoeling is: als je er zoveel *mĕñan* bijdoet als een tamarindepit groot is (dat is dus voor een strootje zeer veel).

V: en als je er dan *mĕñan* door doet zoveel als een tamarindepit (groot is).

273, 16

T: ... sagĕda sarĕṅ salampah kula, sabab punika parlu baḍe kadamĕl patah.

VT: Zo het mogelijk is, moge hij tezamen met mij vertrekken. Zijn overkomst eist namelijk spoed, daar Zijne Heerlijkheid hem tot bruidsjonker wenst te maken.

C: Met welke woorden in de tekst: zijn overkomst eist namelijk spoed, correspondeert is niet duidelijk.

V: Als het mogelijk is, moge hij dan tezamen met mij vertrekken, omdat men hem nodig heeft om op te treden als *patah*.

274, 3

T: kados pundi anaq mas mugi wĕlasa...

VT: wat zouden wij anders moeten doen. Ach erbarm U toch over...

C: De woorden *kados pundi anaq mas* duiden op een angstig vragen van de zijde van Saṅkuni hoe Arjuna er over denkt.

V: hoe denkt ge er over, mijn waarde zoon. Moge gij medelijden hebben met...

274, 8

T: Iṅgih paman, manawi sampun parĕṅ kakaṅ prabu, kula sĕndika dĕrmi ṅlampahi.

VT: Indien mijn vorstelijke Broeder er zijn goedkeuring aan hecht, ben ik bereid (met U mede te gaan), Oom! Ik heb slechts lijdelijk zijn bevelen te volvoeren.

C: *dĕrmi* is niet juist weergegeven, het betekent: de plicht hebben.

V: Goed, Oom, indien mijn oudere broeder de vorst het heeft goed gevonden, dan doe ik zoals U wenst, ik heb de plicht om het ten uitvoer te brengen.

274, 17

T: siṅ arĕp dilĕboqake patah sapa?

VT: wien zou je voor bruidsjonker willen laten spelen?

C: De agens bij *dilĕboqake* is niet onpersoonlijk; het gaat om de Korawa's die niemand onder hen kunnen vinden die geschikt is als *patah* te dienen.

V: Wie zouden ze (nl. de Korawa's) als bruidsjonker willen leveren?

274, 22

T: ... dadi paḍa kĕcukup parlune, aḍi.

VT: zo krijgen beide partijen voldoende bevrediging van behoeften.

C: uit de vertaling krijgt men de indruk, dat het hier gaat om de kratons van Mandraka en Ṅastina: doordat Parta naar Ṅ. gaat, is men daar tevreden en doordat de vier andere Paṇḍawa's naar M. vertrekken en dus aan de uitnodiging van vorst Salya gehoor geven, is men ook daar tevreden. In werkelijkheid gaat het echter om de werkverdeling tussen de Paṇḍawa's. Juḍiṣṭira wil zeggen: zo hebben we allen voldoende werk dat niet boven onze krachten ligt. Het is beter om achter *parlune* een komma te lezen.

V: ... zodat ieder van ons zijn taak kan volvoeren, broeder.

276, 4

T: Aḍi Bratasena, ayo maṅkat tumuli, naṅiṅ paḍa lumaku lĕlañcaran bae.

VT: B., mijn Broeder, wij zullen maar dadelijk vertrekken. Laten wij echter met grote spoed gaan.

C: *lĕlañcaran* is hier beter weer te geven met: zonder gevolg; cf. het antwoord van B.

V: Broeder B., laten we terstond vertrekken, laten we maar gaan zonder gevolg.

277, 5

T: . . . Bratasena pintĕr api balilu.

VT: B. is helder van verstand en zijn onnozelheid is slechts schijn.

V: B. verstaat de kunst om zich van den domme te houden.

277, 11

T: karosane amaḍani kruraniṅ taksaka.

VT: zijn kracht doet denken aan de giftigheid van een slang.

C: *maḍani,* evenaren; *krura,* hevig, woest.

V: zijn kracht evenaart de woestheid van een slang.

278, 1

T: . . . kinarya paṅeṅĕt-eṅĕt tĕbiha nĕpsune gaṅsal prakawis.

VT: deze herinneren hem er aan dat de vijf hartstochten ver van hem liggen.

C: er staat niet *tĕbih,* maar *tĕbiha*; dit komt in de vertaling niet tot zijn recht.

V: die strekken tot een waarschuwend teken dat hij zich verre houde van de vijf hartstochten (nl. de vijf *ma*'s).

279, 3

T: sanajan arga tuwin juraṅ tinĕṅgĕl kimawon.

VT: al verheffen zich bergen op zijn weg, al gaapt voor hem de diepste afgrond, blindelings gaat hij er op af.

C: de bedoeling is dat B. recht zijn weg neemt door het terrein, zich niet bekommerend om bergen of ravijnen.

V: Bergen en ravijnen, hij neemt zijn weg er recht door heen.

280, 13

T: wataqiṅ buta, aṅaṅge pambĕkan kanḍaṅ tanpa palaṅ, lawaṅ datanpa kañciṅ.

VT: de aard van de buta's is als de aard van stallen zonder sluitbomen, van deuren zonder grendels.

C: *pambĕkan* behoort niet bij *kaṇḍaṅ*.

V: het is de aard van b.'s, dat zij zich gedragen alsof stallen geen sluitbomen hebben, deuren geen grendels (d.w.z. zij storen zich niet aan de eigendommen van anderen).

280, 19

T: ... mila janma sami giris atilar made griyanipun.

VT: zo leven de mensen er in vrees en beven en zo verlaten zij ook weldra huis en haard.

C: de vertaling is wijdlopig; bovendien past hier „weldra" niet.

V: daarom verlaten de mensen ontzet huis en hof.

281, 17

T: kantos kakĕn manah kula, dene botĕn sagĕd dumugi Mandraka.

VT: ik word er tenslotte wrevelig van. O, dat wij maar niet in M. kunnen komen!

C: *Dene* enz. moet met het voorafgaande verbonden worden; het is het bekende *dene* na woordgroepen die een gemoedsaandoening aanduiden.

V: ... tot ik er ongeduldig van word, dat we M. maar niet kunnen bereiken.

282, 2

T: ... sisip sĕmbir gĕpoq waṅkoṅiṅ gusti.

VT: (Het spreekwoord zegt), zelfs indien men zich slechts bezondigt aan een verkeerde opmerking, zal men de vorst mede te schande maken.

C: *Sisip sĕmbir* of *sisip sĕmbire* betekent eenvoudig: er is grote kans, er hoeft maar weinig te gebeuren of, cf. Pigeaud s.v. *sisip*.

V: er hoeft maar weinig te gebeuren, of de schande treft ook onze heer.

282, 20

T: Sarawita punika wau dipunplĕsit.

VT: S. hebben ze nagezet!

C: zonder twijfel is hier bij vergissing *dipunplĕsit* afgedrukt i.p.v. *dipunplĕcit*, dat inderdaad nagezeten worden, betekent.

283, 2

T: ... kaṇṭi aṭop.

VT: ... tot ik ovel moesjt geven.

C: zonder twijfel is met *aṭop, atop* of *atob,* boeren bedoeld. Eigenlijk zou men om het bewuste kromme spreken (*ṭ* i.p.v. *t*) tot uitdrukking te brengen moeten vertalen met zo iets als: tot ik moest boelen (i.pl.v. boeren).

283, 14

T: ... pira rewaṅe satriya iṅkaṅ nrajaṅ baris, dene ambĕk kumawani?

VT: Hoeveel mensen heeft die Ridder die zich een weg door ons leger heen baant, wel bij zich, Togog? Wel vermetel moet hij van hart zijn!

C: ook hier moet niet met afzonderlijke zinnen vertaald worden; de vertaler doet dit vaak in gelijksoortige gevallen die wij hier niet allen kunnen signaleren.

V: hoeveel mensen heeft de ridder die zich door onze linies baant, wel bij zich, dat hij zich zo driest gedraagt.

284, 2

T: iṅkaṅ prayitna, iṅkaṅ manawa gragap cĕkĕlĕn.

VT: wees op uw hoede! Mocht hij aarzelen, grijp hem dan!

C: wij geloven niet, dat *gragap* hier juist weergegeven is. Waarschijnlijk is de bedoeling: een beweging van schrik maken om te vluchten. Het tweede *iṅkaṅ* is waarschijnlijk anacoloutisch te verklaren.

V: wees op je hoede, en wees — wanneer hij een beweging maakt, grijp hem dan.

284/285

T: ... gusah kaya manuq, gĕtaq kaya maraṅ buburon, ambĕke kaya kinawĕden.

VT: ... schreeuwende als om vogels te verjagen, blerrende als hadt ge met beesten te doen! Gij denkt mij aldus te verschrikken?

C: In de eerste plaats is *gusah,* verjagen door gebaren, terwijl *gĕtaq* betekent: iemand door het maken van geluid schrik aanjagen. Verder is *kinawĕden* niet geheel goed weergegeven, het betekent: gevreesd worden.

V: ... alsof je vogels wegjaagt en wild door schreeuwen verschrikt; verbeeld je je soms dat ik bang voor je ben?

289, 12

T: Bobot karěpiṅ lawan arěp apa?

VT: Wat denkt gij met een duel van aspiraties te bereiken?

C: Deze woorden van Arjuna sluiten ongetwijfeld aan op de laatste zin van Kala-Pramuka: *apa muṅ sěmono botmu iṅ praṅ,* is slechts zoveel je waarde in de strijd (beteken je slechts zo weinig in de strijd?). Van een „duel van aspiraties" is geen sprake.

V: Wat heeft het voor zin om de bedoeling van je tegenstander op zijn waarde te schatten (te beoordelen).

289, 13

T: ... taq-uja sabudimu.

VT: De volle vrijheid zal ik u laten!

C: *sabudimu* betekent: al je kunsten, al je lagen.

V: ik laat je vrij om al je kunsten te tonen (vrijer: laat eens zien wat je kunt!).

290, 10

T: kalampahan sampeyan kapara iṅ tiwas, iba dukanipun raka jěṅandika kaṅjěṅ sinuhun iṅ Ṅastina ḍatěṅ kula, katomah botěn apalimarma.

VT: Voorwaar, het noodlot zou U treffen. Ach, hoe toornig zou Uw Vorstelijke Neef van Ṅ. dan op mij zijn! Ik vrees, dat hij geen medelijden zou hebben!

C: Vertaling in drie zinnen is niet gewenst. De woorden tot en met *kula* vormen één zin; *katomah* betekent: de gewoonte hebben.

V: Als het geschiedt dat een ongeluk U overkomt, hoe groot zou dan de toorn van Uw neef de vorst van Ṅ. zijn, hij is gewend geen medelijden te hebben.

292, 19

T: para yaksa alit-alit.

VT: de kleinere buta's.

C: de bedoeling is de buta's van lagere rang, of de gewone buta's cf. woṅ ciliq.

V: de verschillende buta's van lagere rang.

296, 6 (cf. 356, 1)

T: ... botěn etaṅ ajur dados bubuq, iṅ dělahan kaañjiṅna iṅ Candradimuka, pintěnbaṅgi kula maṅgih arja, sampun kula těmah, ila-ila satriya ...

VT: Het deert mij niet of ik vergruisd zal worden tot stof, of ik later in de hel C. zal worden geworpen, en of er weinig kans is, dat geluk mij ten deel zal vallen. De gevolgen mijner daden ben ik bereid te aanvaarden. Het is immers tegen de heilige plicht van een waardig Ridder enz.

C: Afgezien van de vertaling: vergruisd voor *ajur*, is ook *kula tĕmah* niet gelukkig weergegeven. Ook zouden we dichter bij de tekst willen blijven in de vertaling.

V: ik tel niet of ik geheel tot stof (vernietigd) word, of ik later geworpen zal worden in (de hel) C., of mij al of niet geluk ten deel zal vallen, ik kan niet meer terug (ik heb mij vastgelegd), immers, het is een ridder verboden . . .

297, 13

T: muga-muga kowe katona kĕmbaṅ capaka sawakul.

VT: Vurig hoop ik, dat gij de mand vol *c*.-bloemen te zien zult krijgen.

C: *katona* is verkeerd weergegeven.

V: moge gij zichtbaar zijn als een mand vol *c*.-bloemen (d.w.z. moge men U met behagen aanschouwen).

298, 1

T: . . . ḍasar ratu gĕḍe banḍa-banḍu santana.

VT: een Vorst, voorwaar, machtig, rijk aan schatten, bondgenoten en verwanten.

C: *banḍa-banḍu* betekent rijk aan goederen en familie; elders (214, 2) komt in deze tekst voor *banḍa sĕntana*, rijk aan familieleden. Voor „bondgenoten" is in de vertaling geen plaats.

V: waarlijk een groot vorst rijk aan goederen en familie.

301, 20

T: . . . ṅiras sasaji punapa ḍahare kaṅ rayi Madukara.

VT: . . . onderwijl tevens de spijzen klaar zettende, welke behoren tot de lievelingsgerechten van haar neef van M.

C: de vertaling kan eenvoudiger luiden; „lievelingsgerechten" staat er niet.

V: terwijl ze tevens de spijzen voor haar jongere neef van M. gereed zette.

303, 19

T: Kula nuwun iṅgih ḍatĕṅ anuhun. Timbalanipun kaṅjĕṅ sinuhun kadahat iṅkriq oṅkroq-oṅkroq.

VT: Voor de welkomstwoorden van mijn gebieder zeg ik eerbiedig dank door boven in een boom en boven op het dak te klimmen.

C: De betekenis van *kadahat iṅkriq oṅkroq-oṅkroq* is hier niet juist, althans te vrij weergeven. Nalagarèng verbastert met opzet op komische wijze de vaste formules (die men bijv. op p. 315 aantreft). *Iṅkriq* en *oṅkroq-oṅkroq* betekenen waarschijnlijk ongeveer: heel hoog, in de hoogte zitten, cf. *aṅkriq*. Hoewel deze passage natuurlijk nooit precies is weer te geven, benadert het volgende misschien de betekenis iets beter.

V: Ik dank U eerbiedig voor de woorden van begroeting van Uwe Majesteit, ik plaats ze hoog, heel hoog in de uiterste top.

304, 8

T: ... dene anaq pakĕnira iṅ Banakĕliṅ aninḍihana prajurit kraton kaṅ paḍa ṅampil kaprabon utawa rumakṣa jĕmpana tuṅgaṅane si Drusilawati, muṅguh gone lumaku ana cakĕt saburiniṅ dwipaṅga.

VT: Uw zoon van B. voere het bevel over de kraton-manschappen, die de tekenen van waardigheid zullen dragen, en die zullen zorgen voor de palankijn waarin D. pleegt te zitten. Wat hun opstelling betreft, zij hebben vlak achter de olifant te lopen.

C: De woorden *gone lumaku* slaan niet op *prajurit kraton* maar op *anaq pakĕnira iṅ B.* naar uit het vervolg blijkt, cf. 310, 7 en 313, 3.

V: Uw zoon van B., hij moet het bevel voeren over de kraton-soldaten, die de rijkssieraden dragen en die de palankijn beschermen, waarin D. zich bevindt, hij moet schrijden dicht achter de olifant.

307, 18.

T: ... nĕḍa nrima.

C: Aan deze woorden wijdt T. een uitvoerige noot, waarin hij twee mogelijke opvattingen van deze woorden bespreekt. Naar onze mening is hier geen reden tot twijfel: *nĕḍa-nrima* staan in tegenstelling tot elkaar: vragen en ontvangen.

313, 11 (cf. 402, 11, 405, 5)

T: lah iṅ kana ta wau sampun buḍalan prajurit tuwin *sata* Kurawa.

C: T. vertaalt hier wel terecht *sata Kurawa* met: de Kurawa's. Duidelijk bewijst deze plaats dat *sata* niet meer begrepen wordt als: honderd, immers niet alle K.'s gaan op weg, maar slechts de helft.

313, 12

T: tuwin tatiyaṅ iṅ paḍusunan warna-warna panarkane.

VT: de desa-lieden hebben er allerlei opinies over.

C: *panarka,* gissing, veronderstelling.

V: en de mensen op het land verdiepen zich in allerlei gissingen.

313, 14

T: Sadaya janma iṅkaṅ sami nonton, datan liya iṅkaṅ sinawaṅ namuṅ patah, dene antuq sisihan, pami jawata lan widadari.

VT: De mensen, die zijn komen kijken, hebben allen slechts oog voor de patah's, die daar naast elkander zitten. Hoe mooi passen zij bij elkander! De een schijnt in de ander zijn evenknie te hebben gevonden, zij gelijken wel een god en een hemelnimf.

C: De vertaling is bijzonder wijdlopig, bovendien is het onnodig te vertalen met meer dan een Nederlandse zin.

V: alle toeschouwers hadden slechts oog voor de patah's, (verrukt) dat zij zulk een passend paar vormden, gelijk een godheid en een hemelse nimf.

313, 16

T: namuṅ satriya iṅ Banakĕliṅ iṅkaṅ aguṅ ewa iṅ galih, kinira yen rĕtna Drusilawati botĕn lama ḍatĕṅ sariranipun saistu awrat katrĕsnanipun ḍatĕṅ satriya Madukara, mila raden Jayadrata genipun lumampah goṇḍel waṅunipun loyop sakiṅ bĕbĕgiṅ tyas botĕn tahan pirsa pacaṅanipun lĕṅgah jajar kalih satriya Madukara aneṅ ṅiṅgiliṅ eṣṭi sasĕmben pagujĕṅan.

VT: Maar een grote afkeer bevangt het gemoed van de Ridder van B. Hij vermoedt, dat hij zich niet mag verheugen in de gunst van prinses Dr., en dat de liefde voor de Ridder van M. bij haar zwaarder weegt. Dat maakt dat R.J. als een geslagen hond en met een bezwaard hart in de bruiloftsstoet medeloopt. Zo overstelpt de wanhoop zijn gemoed, dat hij het niet verdragen kon te zien, dat daar de voor hem bestemde vrouw naast M.'s ridder zit, bovenop de olifant, elkanders hand voortdurend vasthoudende.

C: Er zijn verschillende bezwaren: *namuṅ* = alleen. Alle mensen zijn verrukt over de patah's, alleen de ridder van B. niet. Verder is *lama* bestendig, voortdurend, blijvend. Dan moet waarschijnlijk i.p.v. *goṇḍel geṇḍol* gelezen worden, achter iemand aan blijven lopen; *waṅunipun loyop* wordt geëxpliceerd door *sakiṅ bĕbĕgiṅ tyas* enz. Tenslotte is *sasĕmben* = *sasamben*; er is dus in de

vertaling geen plaats voor: voortdurend de hand vasthoudende.

V: Alleen de ridder van B. ergert zich zeer, hij denkt dat prinses D. niet van hem zal blijven houden, (immers) waarlijk diep is haar liefde voor de ridder van M.; daarom gaat J. dicht achter hen voorover gebogen met zijn ogen naar de grond tengevolge van de volheid van zijn gemoed; hij kan niet verdragen te zien hoe de voor hem bestemde vrouw naast de ridder van M. zit hoog op de olifant, lachend en schertsend met hem.

316, 15

T: ... paṅudasmaraniṅ driya: I astaga ḍu laya salikur dina.

VT: ... gaat deze gedachte bij hem om: Wee, nu!

C: de vertaling met Wee, nu! is wel erg kort en kaal! *Astaga* is de gewone uitroep: God bewaar me; *ḍu laya* heeft niet met *daluya,* onberedeneerd zijn gang blijven gaan, te maken zoals T. in noot 216 veronderstelt, maar *ḍu* = *ḍuh* = *aḍuh.* Waarschijnlijk is *ḍuh laya* ongeveer gelijk aan de exclamatie *ḍuh mati* (*aku*)!

V: ... hij dacht bij zichzelf: God beware me, ik mag één en twintig dagen dood zijn!

318, 6

T: rehniṅ añamur lampah mila kaṭah iṅkaṅ kasamaran.

VT: daar zij echter hun tocht ondernemen zonder er ruchtbaarheid aan te geven, blijft het vertrek voor velen verborgen.

C: *ñamur lampah* betekent incognito reizen; *ñamari,* voor iemand onbekend, verborgen blijven.

V: aangezien zij incognito reizen, worden zij door velen niet herkend.

320, 5

T: ana rajapati apa lakune bocah bupati buta apa wis katampan layaṅ kaṅ katur rama prabu Salya?

VT: maar wat voor doodslag is de buta-bupati's op hun tocht overkomen? Is de brief, die aan mijn Vorstelijke Vader S. moet worden overhandigd, reeds in ontvangst genomen?

C: Wij zijn het eens met T. dat het eerste *apa* bij *rajapati* behoort, maar *lakune bocah bupati buta* dient bij het volgende te worden getrokken; men krijgt dan een zin van een zeer gebruikelijk type, dat echter moeilijk in letterlijke Nederlandse vertaling is weer te geven.

V: maar wat is er voor doodslag geschied? De tocht van de buta-

bupati's, is de brief (die zij bij zich hadden) aan Vader vorst S. reeds door hem in ontvangst genomen?

325, 20

T: añjajah paniṅale, kĕmput sawawĕṅkoniṅ praja Tasikmadu.

VT: zijn blikken dringen door alles heen. Zo vliegt hij het gebied van T. over.

C: *añjajah* betekent niet: doordringen, maar geheel doortrekken, gaan door. Verder vliegt de vorst niet over het gebied van T., maar zijn blik gaat over het gehele gebied.

V: zijn blik laat hij overal gaan, tot over het gehele gebied van T.

330, 13

T: rĕtna Subadra kendĕl, Burisrawa lajĕṅ marpĕki, sami kendĕl satata.

VT: Prinses S. blijft staan, B. nadert haar, en blijft eveneens staan, naast haar.

C: *satata* kan moeilijk met: naast worden vertaald; het woord betekent vaak: ordelijk, in goede orde. Wellicht betekent het hier: ieder op zijn eigen plaats. Aan *satata* = voortdurend behoeft hier niet gedacht te worden.

330, 17

T: satriya iṅ Madyapura sarĕṅ miyat iṅ kusuma Banon-cinawi kaget agora wĕkasan nulya marpĕki.

VT: een geweldige schok vaart door de leden van de Ridder van M. wanneer hij de Prinses van B. gewaar wordt. Vervolgens nadert hij haar.

C: In een noot bij *kaget agora wĕkasan* merkt T. op dat *wĕkasan* hier = *gora*, hoewel de parallele plaatsen in andere lakons (nl. Kartawiyoga en Jaladara rabi), die T. zelf in de noot op p. 235 noemt, duidelijk aantonen dat *wĕkasan* niet bij *kaget gora* behoort maar bij wat daarna komt. Wij menen dat dit ook in deze passage zo is.

V: als de ridder van M. de prinses van B. ziet, ontstelt hij hevig, tenslotte komt hij snel op haar af.

332, 1

T: ... kaya sinasag sarirane.

VT: ... het is als wordt haar het lichaam in stukken gereten.

C: *sinasag* is hier waarschijnlijk niet juist vertaald; het betekent o.i.: tegen de haren, tegen de draad in gestreken worden, vandaar: een onaangename rilling over het lichaam voelen gaan. Of moet *sinasag* in verband gebracht worden met *susug* en *sosog* en betekent het dan: bewerkt worden met een plukkorf?

V: ... het is alsof een onaangename rilling over haar lichaam loopt.

333, 1

T: ... lumayu kapianḍĕm atawan-tawan taṅis?

VT: ... dat gij zo buiten uzelf en schreiende komt aanlopen?

C: *kapianḍĕm* = ijlings.

V: ... dat gij ijlings vlucht en schreiend komt aanlopen?

333, 5

T: ... aku bañjur dipoṭa-poṭa.

VT: ... hij trachtte mij toen met verschillende beloften over te halen met hem mede te gaan.

C: *moṭa-moṭa* betekent: lastig vallen, handtastelijk worden tegenover iemand (vooral tegenover een vrouw).

V: hij viel me daarop lastig.

333, 6 (cf. 339, 15)

T: aku ora suka ora lila.

VT: dat kan ik vergeten noch vergeven.

C: *ora suka-lila* = ergens niet van gediend zijn, geen vrede hebben met, ergens geen genoegen mee nemen; *ora suka ora lila* is te beschouwen als een versterking hiervan.

V: hier ben ik absoluut niet van gediend.

333, 11

T: ... Lo rara kae apa woṅe kaya baroṅan bubrah rupane, mara sumiṅkira karĕpe tĕka kene.

VT: Vrouwke, is dat de man? Die er uitziet als een verfomfaaide barongan? Ga maar op zij! Hij schijnt hierheen te willen komen.

C: Twee bezwaren: *kae apa woṅe* is geen vraag, dat zou het geweest zijn als er had gestaan: *apa kae woṅe*. Ook het daarop volgende is geen vraag. Verder is *karĕpe* hier niet: wens of wil, maar = *karĕben*, opdat, om (cf. 358, 18 en 367, 9).

V: Hé, zusje daar heb je hem! hij ziet er uit als een vervallen barongan, toe ga weg, opdat hij hier (bij mij) komt.

333, 22

T: abdi Trunarakĕt.

VT: jongste lijfdienaar.

C: het is niet geheel juist *truna rakĕt* te vertalen. *Truna-rakĕt* zijn volgens Gericke-Roorda (s.v. *truna*) een soort kraton-troepen; cf. 335, 18 *lurah tr. r.*, de aanvoerder der *Tr. r.*

334, 9

T: gumuyu ṅanti ṅablaq kaya jambal ñarap pañciṅ.

VT: gij lacht daar, al zwaaiende met de armen! Ge lijkt wel een j.-vis, die naar een angel hapt.

C: *ṅablaq* = de mond opensperren. Hierdoor wordt de door *kaya* ingeleide vergelijking duidelijk.

V: ge lacht tot ge de mond wijd open hebt, net als een j. die naar de hengel hapt.

335, 2

T: balia yen kĕna.

VT: ga liever terug indien ge luisteren wilt naar goede raad.

C: De vertaling maakt de indruk alsof T. de tekst heeft aangevuld met *taq-eman*; *yen kĕna taq-eman* komt immers herhaaldelijk in dit soort passages voor. Toch geloven we dat dit hier niet de bedoeling is.

V: keer terug, als je (nog) kunt.

336, 15

T: I lah ñata yen prawira, ora mambu ciliq, taṅane kaya gayuṅ wĕsi.

VT: Wel heldhaftig is hij, voorwaar! En voor geen klein geruchtje vervaard! Wie zou dat van hem verwachten, zo klein als hij is? Lang en lenig zijn zijn armen, een ijzeren schep gelijk.

C: De vertaling is bijzonder wijdlopig. Aan „En voor geen klein geruchtje vervaard!" beantwoordt niets in de tekst; idem wat betreft: lang en lenig.

V: Allemachtig! het is duidelijk dat hij dapper is. Wie zou dat van die kleine verwachten? Zijn armen (of: zijn handen) zijn als ijzeren waterscheppers.

337, 1

T: I babo boq aja ṅĕndĕlake wulĕdiṅ kulite Trunawaṅsa katiban gagamanku, aja ṅanti pĕcah kulitmu, kĕbrebeta bae taq-kira ora kĕna digrayaṅ baṭaṅmu.

VT: Kom, Tr.! Stel niet al te veel vertrouwen op de taaiheid van Uw huid! Wanneer gij straks kennis maakt met mijn wapen, zal, vermoed ik, de eerste schram er mede (Uw lichaam reeds in stukjes doen vallen, zo fijn dat) ze niet meer op te rapen zijn! Laat het niet zover komen, dat Uw vel wordt opengereten!

C: Er zijn verschillende bezwaren tegen deze vertaling: *1° digrayaṅ* betekent: betast, bevoeld, *2° aja ṅanti pěcah kulitmu* hangt syntactisch samen met *kěbrebeta bae* en mag daarom zeker niet met een afzonderlijke zin aan het slot worden weergegeven, *3° kěbrebeta* is zgn. accidenteel passief. Dubieus blijft het waarop *ora kěna digrayaṅ baṭaṅmu* precies doelt. Slaat het op het feit dat de kris die zijn lichaam treffen zal, zo *ampuh* is, dat ook het door de kris verwonde lichaam zelf niet meer aan te raken is? Of wil men zeggen dat het lichaam zo volkomen gedood en vernietigd wordt dat er niets meer is om aan te raken. Het geheel moet wel ongeveer de betekenis hebben van: dan ben je reddeloos verloren.

V: Ho, ho! vertrouw niet op de taaiheid van je vel, Tr.; als mijn wapen je raakt, je huid hoeft nog niet eens opengereten te worden, al loopt die (huid) maar een schram op, dan denk ik dat je lijk niet meer aangeraakt kan worden.

337, 10

T: dipun-idaq-idaq, cinaṇḍaq dipun-uṅsěb-uṅsěbakěn iṅ siti, wadanane raden Burisrawa gugubras tleṭoṅ . . . sarira sadaya ṅěmu rah.

VT: hij wordt getrapt en met zijn hoofd over de grond gewreven. B.'s lichaam raakt besmeurd met paardenvuil . . . zijn lichaam zit vol builen.

C: de verdubbeling van de verba in deze zin heeft hier iteratieve waarde; *wadanane* = zijn gelaat; *ṅěmu rah* = bloeduitstortingen krijgen.

V: hij wordt keer op keer vertrapt, gegrepen, wordt hij met zijn hoofd over de grond gewreven, zijn gelaat raakt bevuild met paardendrek . . . zijn hele lichaam zit onder de blauwe plekken.

341, 5

T: . . . měṅko taq-ukume.

VT: ik zal hem wel gevangen zetten.

V: ik zal hem zo dadelijk wel straffen.

346, 18

T: . . . dados sowanipun sarěṅ kalih paṅanten, aṅiras pandamělanipun.

VT: Hij zal dus tegelijk met de bruidegom arriveren, en slechts als bruidsjonker zal hij U zijn opwachting komen maken.

C: De betekenis van *ṅiras* komt in de vertaling niet uit. Puntadewa wil met deze woorden zeggen dat Arjuna zijn opwachting zal komen maken tegelijk als *patah* functionerend.

V: daarom zal hij gelijk met de bruidegom zijn opwachting maken, tegelijk zijn taak vervullend.

349, 19

T: ... amĕwahana basuki kawiryan kula.

VT: Mogen ze doen toenemen mijn welzijn en mijn vermogen.

V: mogen zij vermeerderen mijn geluk en aanzien.

350, 15

T: Iṅ sapunika pun Drusilawati kalih pun Pamadi dados sampun mañjiṅ tiyaṅ iṅ Mandraka.

VT: Mogen Dr. en P. nu beschouwd worden als te behoren tot de lieden van M.?

C: Er is hier geen vraagzin. Ook „mogen" is niet te handhaven.

V: Thans behoren Dr. en P. reeds tot de mensen van M.

352, 4

T: ... kaya sinuduqa gapyuq, miyat lejĕme rĕtna Drusilawati sĕja campuh sami patah.

VT: Hij zou die man zó dood kunnen steken... Maar (telkens), wanneer hij de uitdrukking van prinses Dr.'s gelaat ziet, komt de wens bij hem op om maar terstond de strijd met de bruidsjonker aan te binden.

C: het stuk: *sĕja campuh sami patah* slaat op Dr., daar wijst ook *sami* op. Verder betekent *campuh* zich verenigen (in liefdesgemeenschap). Het is bekend hoe woorden voor strijd ook op de erotische strijd kunnen doelen.

V: dan zou hij hem wel ineens kunnen neersteken, wanneer hij ziet de gelaatsuitdrukking van D. waaruit haar voornemen blijkt de liefdesstrijd aan te binden met haar mede-*patah*.

352, 7

T: anaq-anaqmu Kurawa paḍa pirsanana gone bujana ana iṅ srimaṅanti.

VT: wil er voor zorgen, dat het Uwe zoons, de Korawa's, die in de sr. het feestmaal gebruiken, aan niets ontbreekt!

C: *pirsanana* betekent: houd in het oog, let op hen. Vorst Salya wil vooral aan Sangkuni zeggen: zorg dat het feest goed verloopt en dat er geen ruzie ontstaat.

V: Let goed op de K.'s wanneer zij het feestmaal gebruiken in de sr.

355, 19

T: ... kalih najan pañantenipun sampuna ḍatĕṅ, yen patah dereṅ lumĕbĕt kaḍaton, sampun kaṅjĕṅ ibu kasĕsa iṅ paṅgalih.

VT: wil ook niet zo ongeduldig zijn, zolang de patah's nog niet in de kaḍaton gekomen zijn, ook al is de bruidegom reeds gearriveerd.

C: het is ongewenst om zo sterk af te wijken van de Jav. tekst.

V: en ook al is de bruidegom al gekomen, als de patah's nog niet de kaḍaton zijn binnengegaan, behoef je, moeder, geen haast te maken.

357, 16

T: Nalagareṅ kuwe dadi paḍa karo prameswari, dadi garwane prabu sapa patut-patute, e lah dadi garwane raja iṅ tanah sabraṅ prabu Ĕñciciq Beṅkoq nagarane Pacikĕran.

VT: Zo! N. staat dus op gelijke voet met de vorstin! Maar als hij een vorst is, wie zal dan de meest geschikte gemalin voor hem zijn! Zij zal immers de gade moeten worden van de vorst van de Overwal, de Edele Krompoot, wiens rijk het Land der Kromvingerigen heet!

C: *paḍa karo* betekent niet: op gelijke voet, maar: gelijk aan. N. wordt hier aan een vorstin gelijkgesteld door Petruq.

V: Die N. is dus gelijk aan een vorstin, welke vorst kan dan het best als zijn gemaal optreden? O, dan wordt hij gemalin van een vorst van de overwal, vorst E.B. van het rijk P.

358, 7

T: ora bĕnĕre Petruq ature ṅanti gumun.

VT: Hoe onbehoorlijk van P. om te zeggen dat hij in verbazing is gebracht.

C: In een uitvoerige noot (244) geeft T. andere vertalingen, die o.i. niet in aanmerking kunnen komen. De zin bestaat uit twee samengestelde woordgroepen: *ora bĕnĕre P.*, het onjuist zijn van P. (bestaat daarin dat) *ature ṅanti gumun*, d.w.z. dat hij zelfs *gumun*

zegt of dat hij zelfs zegt dat hij verbaasd is. Met de gegeven vertaling kunnen we ons dus verenigen.

358, 16

T: Dadi wis muput woṅ Ṅěstina kuwe...
VT: Hij houdt het wel tot het laatste toe vol, die man van Ṅ.
V: Het is toch wel het summum met die lui van Ṅ.

358, 18

T: ... andeq sědulure piraṅ-piraṅ jinah.
VT: hij heeft toch tientallen Broeders!
C: In de vertaling komt niet tot uiting, dat *jinah,* tiental, gezegd van vruchten en andere dingen (niet van personen) hier door Banuwati wordt gebruikt om haar minachting voor de Korawa's tot uitdrukking te brengen.
V: zijn broeders telt men toch bij ettelijke partijtjes van tien!

362, 7

T: ora ketuṅ kaṅgoa sapadaṅ sapaṅinaṅ jaṅji kowe wis kalakon ḍaup karo kakaṅ prabu Ṅastina, dadi ora nusahake woṅ akeh.
VT: Laat (de plechtigheid) slechts één ogenblik duren! Indien gij met mijn vorstelijke neef van Ṅ. in den echt zult zijn verbonden, (zullen wij wel verder zien). Dat zal dan althans velen onaangenaamheden besparen.
C: De vertaling wijkt veel te sterk van de tekst af.
V: Al zou het (huwelijk) maar voor even zijn, als je maar werkelijk in het huwelijk treedt met mijn vorstelijke neef van Ṅ., dan bespaar je velen verdriet.

362, 18

T: disěṇḍala sawayah-wayahe, aja na woṅ ṅarubiru.
VT: wanneer het er, op welk ogenblik ook, van af zal worden gehaald, dat er niemand zij, die er daarvan gewaagt!
V: op welk tijdstip het er ook afgehaald wordt, laat niemand er drukte over maken.

363, 17

T: ... dipun-arih-arih kaṅjěṅ ibu prameswari ṅantos mutuṅakěn paṅgalihipun.
VT: Hare Vorstelijke Heerlijkheid heeft haar toegesproken met

troostende woorden, die het hart zouden kunnen doen smelten, (maar alles vergeefs).

C: *pangalihipun* slaat op de vorstin; *mutuṅakĕn*, verdrietig, wanhopig en geërgerd maken.

V: haar vorstelijke moeder heeft haar trachten te troosten tot zij (de moeder) er tenslotte verdrietig, moedeloos en geërgerd in haar hart van werd.

363, 19

T: priye kakaṅboq.

VT: wat moeten wij nu doen, geliefde zuster?

V: wat wil je nu, oudere zuster?

364, 8

T: pĕṅanten tĕmu kuwe apa kaya bocah bayi lair kae, ṅaṅgo aṅituṅ wayah, ana juluṅane.

VT: staat het met een bruidegom die op het punt staat in den echt te treden, misschien als met een pasgeboren kind, dat hij op het uur van de dag let? Geldt het *juluṅ* zijn ook voor hem?

C: Het gaat hier niet om een vergelijking tussen een bruidegom en een pasgeboren kind, maar om die tussen de huwelijksvoltrekking en de geboorte van een kind. Niet *hij* maar *men* let daarbij op het tijdstip waarop de gebeurtenis tenslotte plaatsvindt.

V: Gaat het met een huwelijksvoltrekking net als met de geboorte van een kind, nl. dat men let op het tijdstip of dit gunstige of ongunstige betekenis heeft?

365, 18

T: cĕpak akeh girase.

VT: (zij zal) bij de eerste de beste gelegenheid haar schuwheid tonen.

V: ze zal gauw erg schuw worden.

366, 2

T: ... suka bĕḍelĕn atiku yen ana iṅkaṅ grantĕs, muṅ jaṅji bisa klakon aku ḍaup, sanajan sĕpira lawase aku ana Mandraka, kowe lan si Drusilawati isiha dadi paṅarih.

VT: ... het staat U vrij mijn hart open te rijten en te onderzoeken of daarin zich iets als twijfel bevindt. Ach als mijn huwelijk maar door kan gaan! Moogt gij en D., zolang ik in M. moet verblijven, steeds mijn secondanten zijn!

C: Niet juist weergegeven is *ṅgrantĕs*. Verder is ten onrechte ***muṅ*** verwaarloosd in de vertaling; ook het concessieve van ***sanajan*** komt niet tot zijn recht.

V: Ge moogt mijn hart opensnijden of er zich wellicht iets in bevindt dat (tegen je optreden) bezwaar maakt, het gaat mij er alleen maar om dat ik werkelijk in het huwelijk treed, ook al moet ik er hoe lang ook voor in M. blijven, jij en D. moeten blijven fungeren als *paṅariḥ*'s.

366, 11

T: ... pun bibi namuṅ titip dagiṅ saqrĕp.

VT: Uw Tante vertrouwt U hiermede een stukje mens toe.

C: *dagiṅ saqrĕp* = een stuk vlees, d.w.z. een stuk vlees van haar eigen vlees, van haar zelf.

V: Uw tante vertrouwt U slechts toe een stuk van haarzelf.

368, 2

T: kaya aḍiku si Jan jaba kuwe, taq-ṅani neq ora ṅaṅgo lanaṅan liyane. ... ora kaṭiq lanaṅan maneh-maneh.

VT: Dat schijnt mijn broeder Djanaka te zijn! Ik zal U wel opendoen, indien gij maar niet met een andere man binnenkomt. ... Over welke andere man hebt gij het toch?

C: *jaba* is in de vertaling niet weergegeven; *lanaṅan* is niet = *woṅ lanaṅ*, maar te vertalen met: mannetje, er schuilt iets geringschattends en grofs in.

V: het lijkt alsof mijn broer Djan daar buiten is, ik zal hem opendoen, als er tenminste geen andere mannetjes bij zijn. ... Hoe zou er een ander mannetje kunnen zijn.

370, 1

T: ... nuñjaṅ baṅku waḍah ḍaharan lan patehan gumrombyaṅ.

VT: hij botst tegen de banken, waarop de borden en het theegerei staan, en deze vallen daarop in scherven.

C: Van *borden* is geen sprake, ook niet van in scherven vallen; *baṅku waḍah ḍaharan* = een bank waarop spijzen staan; *gumrombyaṅ* = geraas maken.

V: hij botst met veel geraas tegen een bank waar spijzen en theegerei op staan.

372, 12

T: ora jamaq-jamaq gone madonakĕn woṅ sajagad, iya soq kaprangula bae, sida katiban wasiyat iṅ Banakĕliṅ.

VT: De wijze, waarop hij de gehele wereld en al degenen, die hij ontmoet, geringschat, is ongehoord! Maar thans zal hem mijn heilige wapen uit B. zeker treffen.

C: *iya soq kaprangula* behoort niet bij het voorafgaande, maar bij het volgende.

V: ongehoord is het hoe hij alle mannen geringschat, als ik hem (toevallig) tegenkom, zal mijn pusaka van B. hem zeker treffen.

373, 1

T: karsanipun jĕjĕp.

VT: hij wil zich daar schuilhouden.

V: hij wil (daar) op de loer gaan liggen.

376, 12

T: dosane apa sĕdulurku woṅ bagus sĕdulurku woṅ sigit.

VT: Wat kan mijn schone, slanke broeder misdaan hebben?

C: *sigit* = knap van een man. Ook komt in de vertaling niet tot haar recht de herhaling van *sĕdulurku.*

V: wat heeft hij misdaan, mijn neef die knappe man, mijn neef die schone jongeling?

376, 13

T: diolor-olor gagaq ususe.

VT: De raven mogen zich aan zijn darmen te goed doen.

C: *diolor-olor* betekent: iets langs ergens uithalen.

V: dat zijn darmen door de kraaien mogen worden uitgehaald.

376, 22

T: ... sapa siṅ aweh tĕgĕsan srutu.

VT: ... wie wil mij een sigarenpeukje geven?

C: Petruq is bezorgd dat hij nu Arjuna dood is niet meer regelmatig in de toekomst sigarenpeukjes zal krijgen.

V: ... wie zal mij (voortaan) sigarenpeukjes geven?

378, 8

T: saklebatan kula iṅgih pirsa, naṅiṅ tiyaṅ tanpa taṇḍa yĕkti.

VT: Een glimp heb ik wel van hem opgevangen, maar hij droeg geen duidelijk teken, (waaraan ik hem zou kunnen herkennen).

C: In de zin komt niet voor *tiyaṅ*, mens, maar *tiyaṅ* = immers, natuurlijk.
V: even heb ik hem inderdaad gezien, maar ik heb natuurlijk geen echte aanwijzing (wie het is).

379, 9

T: namuṅ raden apatih arya Saṅkuni iṅkaṅ botĕn kacupĕtan wiweka.
VT: De Edele Raden S. heeft bovendien de nodige voorzorgen getroffen (voor eventuele andere gebeurtenissen).
C: *namuṅ* komt in de vertaling niet tot zijn recht. Het gaat hier om een contrast: in de vorige zin is gezegd dat de Kurawa's *amaṅun suka,* maar S. is alleen waakzaam.
C: Alleen raden S. schiet niet in waakzaamheid te kort.

380, 11

T: E lah punika kadospundi, dene maliṅ ajaq-ajaqan.
VT: O, hoe is dat alles geschied? Het waren zeker dieven, die het met elkander hadden afgesproken.
C: Ook hier is het ongewenst deze ene zin met twee Nederlandse zinnen weer te geven. Ook betekent *ajaq-ajaqan* niet met elkaar iets vooraf afspreken, maar hier: tegelijk met elkaar opereren. Men zie ook de direct hierop volgende passage.
V: Hé, hoe is het mogelijk, dat de dieven tegelijk hun slag sloegen!

381, 11

T: dadiya mati boq siṅ ala ya kuwe.
VT: Wanneer er iemand sterven moest, waarom dan niet een lelijkerd?
C: De woorden *ya kuwe,* die onvertaald zijn gelaten, leveren moeilijkheden op. Betekenen ze ongeveer = *ya ṅono,* ja zo is het!, of is de tekst niet correct en moet er gelezen worden (*a*)*ja kowe,* (maar) jij (nl. Pamadi) niet! of is bedoeld *kaya kuwe,* zoals die (nl. Jayadrata)?

381/382

T: aluhuṅ dipun-paripurna.
VT: laten wij hem liever uitdossen.
V: laten wij hem liever gereedmaken (voor de begrafenis).

382, 10

T: E lah kojur, adena caṅkĕm iki mau kudu clĕkaṭu, o muṇḍaq oleh blĕḍeg.

VT: Wee wat ben ik begonnen? Waarom moest deze mond ook mede praten? Nu krijg ik de volle laag!

C: Hoewel de vertaling niet onjuist is, zou zij toch de indruk kunnen wekken, dat „deze mond" slaat op Drusilawati. Dit is natuurlijk niet de bedoeling. Sangkuni heeft spijt van zijn eigen woorden. Dubieus blijft de betekenis van het woord *clĕkaṭu*.

V: O wat een ellende, had ik mijn mond maar niet opengedaan, o dadelijk treft de bliksem me nog!

384, 16

T: Priye Pamadi, tiwas aku yen ora koq-mrinani, karo aku prajaṅji iṅ kowe... jaṅji bisa katĕmu si Banuwati, aku wis lila maraṅ kowe, luṅguhku muṅ dĕrma gaḍuh kowe iṅkaṅ duwe wajib.

VT: Wat nu te doen P.? Het is met mij gedaan, zo gij U niet over mij ontfermt. Ik geef U bovendien deze belofte... wanneer ik B. terugkrijg, zal ik haar met een gerust hart aan U toevertrouwen. Mijn positie zal slechts zijn die van iemand, die haar tijdelijk in zijn bezit heeft, en gij zult haar rechtmatige gemaal zijn!

V: Hoe nu, Pamadi, ik ben verloren, als jij niet voor mij opkomt, en ik beloof je plechtig... als B. maar teruggevonden wordt, draag ik mijn rechten op haar aan jou over, ik heb haar slechts te leen, jij bent de rechtmatige eigenaar!

385, 2

T: ... srĕbi yen aku goroh iṅ kowe.

VT: in het verleden heb ik U (vaak) voorgelogen.

C: *srĕbi* = volstrekt niet.

V: Ik lieg volstrekt niet tegen U.

388, 21

T: manawa kumĕḍep kasep, aḍi, sapa iṅkaṅ kelaṅan.

VT: wanneer wij slechts één ogenblik te laat zouden komen, wie zouden dan zijn verlies te betreuren hebben?

V: wanneer wij treuzelen, wie anders dan wij zijn dan onze heer kwijt?

392, 17

T: ... sami andrawina wontĕn iṅ paṇḍapa, anutug deña kasukan.

VT: zij zitten daar in de paṇḍapa de maaltijd te nuttigen, waarmede de feestvreugde besloten wordt.

C: *andrawina* = feestvieren; *anutug* = ten volle, geheel ten einde.
V: zij vieren feest in de p., ten volle genietend.

393, 5

T: maliṅ apa iṅkaṅ dikarĕpake dene si Janaka ora katon.
VT: Maar wat zou hij wel hebben willen stelen? Ook J. is niet aanwezig.
C: Men kan deze zin op verschillende wijze intoneren. Het beste is om met T. zo te lezen dat men *maliṅ* van *apa* scheidt. Niet geoorloofd echter is om met twee Nederlandse zinnen te vertalen.
V: die dief, wat heeft hij op het oog, dat J. niet aanwezig is.

394, 16

T: ... laṅkuṅ ṅuṅun iṅ wardaya yen tamtu sirna rĕtna Banuwati.
VT: ... maakt hij zich ten zeerste ongerust (over de mogelijkheid), dat prinses B. eens voor immer zou verdwijnen.
V: ... dat prinses B. werkelijk verdwenen is.

398, 20

T: Iya aja milu-milu uwa prabu Salya.
VT: Wil U daarover geen zorgen maken, mijn vorstelijke oom S.!
V: Ge behoeft U er niet mee in te laten, mijn vorstelijke oom S.

399, 14

T: ... bĕnĕr siṅ soq ṅarani Kurawa gumrubyug gĕgĕḍen gĕdubloṅ, pranti numpĕs pitiq, aṅlĕbur tumpĕṅ, ṅoraq-ariq ampas jaṅan ..., sajĕge pijĕr dadi guguyon.
VT: ... Degenen hebben wel gelijk, die zeggen, dat de K.'s lawaaischoppers zijn, veel praats hebben, maar niets kunnen. Zij zijn slechts geschikt om kippen te verdelgen, rijstbergen op te vreten en de groente in de soep door elkaar te halen! ... Steeds echter zit ge grappen te maken!
C: *gumrubyug* = drommen; *dadi guguyon*, object van spot zijn, steeds uitgelachen worden. *numpĕs pitiq, ṅlĕbur tumpĕṅ* en *ṅoraq-ariq ampas jaṅan* zijn alle drie activiteiten waar niet veel vaardigheid of moed voor nodig is. Wat *pranti* hier betekent, is ons niet duidelijk. Slaat het op *gĕdubloṅ*? of staat *pranti* hier voor *prantine*, het is hun gewoonte?

V: Gelijk hebben zij die wel zeggen: die hele troep K.'s heeft te veel kak, zij zijn gewoon om kippen te verdelgen, rijstbergen te vernietigen en te roeren in het dikke van de soep!... Altijd maar geven ze stof tot spot.

399, 20

T: ... tomboqe roṅ kĕṭip, andeqna joget ṅanti satus goṅan duruṅ rampuṅ.

VT: Daarvoor heeft hij zelfs twee dubbeltjes meer over! En na honderd gong-slagen is hij nog niet uitgedanst.

C: De woorden *tomboqe roṅ kĕṭip* behoren bij het volgende, niet bij het voorafgaande.

V: hij heeft als *tomboq* maar twee dubbeltjes, en toch is hij na honderd gong-periodes dansen nog niet klaar.

406, 12

T: kula ḍereq bujana iṅ sadintĕn punika.

VT: Voor de gezamenlijke maaltijd van vandaag ben ik bereid U te volgen.

V: wij nemen heden met U aan de maaltijd deel.

DE VERTALING VAN DE SULUKS.

In de lakon Kurupati rabi komen op meer dan honderd plaatsen suluks voor; het aantal verschillende suluks is echter niet meer dan 33. In de andere voor te Mechelen vastgelegde lakons vinden we dezelfde situatie. Het aantal verschillende suluks uit al de zes lakons tezamen bedraagt slechts 47. Vele suluks treft men soms op enige tientallen plaatsen in deze zes lakons aan; er zijn er echter ook die slechts één enkele maal voorkomen.

Het lag voor de hand om de suluks uit de zes teksten met elkaar te vergelijken; het was moeilijk aan te nemen, dat de lakon Kurupati rabi altijd de beste lezing had. Door deze vergelijking konden enkele moeilijkheden worden opgelost en drukfouten worden onderkend.

Het ligt niet in onze bedoeling in het hieronder volgende een bijdrage te leveren tot de kennis van de suluks. Wij willen slechts de lakon Kurupati rabi zo goed en zo compleet mogelijk verstaanbaar maken door ook de daarin voorkomende suluks van een vertaling te voorzien. Het zou waarschijnlijk de moeite lonen om in zoveel mogelijk lakons na te gaan of de positie van de suluks in lakons samenhangt met de structuur van de lakon. Dat hier willekeur zou heersen, is moeilijk aan te nemen. Ook zonder opzettelijk ingesteld onderzoek valt het bijv. direct op — al wekt het gezien de inhoud geen verwondering — hoe in 5 van de 6 lakons de strofe uit Panitisastra I, 1 de eerste suluk vormt. In de eerste lakon, Kartawiyoga, komt deze strofe ook in het begin voor, maar wordt toch nog door twee andere uit de Bhāratayuddha afkomstige suluks voorafgegaan. In het algemeen zijn de suluks goed verstaanbaar, beter dan wij aanvankelijk hadden gedacht. Slechts enkele boden ons enige onoverkomelijke moeilijkheden. De graad van vervorming van de strofen uit de Oud-Javaanse kakawins viel nogal mee. Van enkele suluks die Tjan Tjoe Siem nog niet had terecht gebracht kon de herkomst worden vastgesteld. Niettemin blijft er nog een vrij groot aantal over met onbekende herkomst. Voor de bepaling hiervan is niet alleen vertrouwdheid met bepaalde delen van de Javaanse letterkunde nodig, maar ook een flinke dosis geluk. Raadpleging van de kawi miring-geschriften die zich te Djakarta bevinden zal waarschijnlijk ook wel tot enig resultaat in dit opzicht leiden.

Thans nog enige opmerkingen over de wijze van weergave van tekst en vertaling. Romeinse cijfers duiden de verschillende lakons aan, nl. I = Kartawiyoga, II = Jaladara rabi, III = Alap-alapan Surtikaṇṭi, IV = Gajah putih asrati putri, V = Kurupati rabi en VI = Alap-alapan Drusilawati. Arabische cijfers geven de pagina's aan van de editie te Mechelen. Komen gedeeltelijk sterk op elkaar lijkende suluks voor, dan worden slechts de in de Kurupati rabi voorkomende gekozen en vertaald; de andere worden zo nodig in het commentaar vermeld. In de gevallen dat de herkomst kon worden vastgesteld, is steeds de suluk vertaald, niet de originele strofe; slechts wanneer de suluk-tekst op zinloze wijze verbasterd leek, is de originele strofe vertaald. Varianten worden opgenomen, indien zij om welke reden dan ook van belang zouden kunnen zijn. Kleinigheden, woordomzettingen of gebruik van synoniemen (bijv. i.p.v. *dwipaṅga eṣṭi* of *dwirada*), die nauwelijks van betekenis zijn, zijn weggelaten. Waar andere eigennamen voorkomen hebben wij dit steeds vermeld. Waar wij niet zeker van de vertaling waren hebben we op ruimere schaal varianten opgenomen. De volgorde van de suluks in de Kurupati rabi is behouden.

203, 250, 296 (I 19; II 138, 210, 266, 295; III 315; IV 5, 77; VI 415)

T: Dan sĕmbahnireṅ ulun/ kapurba riṅ saṅ murbeṅ rat saana nikaṅ nikanaṅ sih iṅ dasih/ maweh boga sawĕguṅ/ masih riṅ dĕlahan dyan kanaṅ mamujweṅa/ ri jĕṅ nayakaniṅ rat/ duteṅ rat kotama maṅguha manugraha/ len siswanta sagotra/ taṅ uwus minulya.
Panitisastra I, 1 (Supplement Catalogus Juynboll Cod. 80 (4))
Nda sĕmbahnireṅ ulun/ kapurba ri saṅ murbeṅ rat saana nika nikanaṅ sih iṅ dasih/ maweh boga sawĕguṅ/ masih riṅ dĕlahan len tekanaṅ pamudyeṅ/ ṅwa ri jĕṅ nayakeṅ rat/ duteṅ rat kotama maṅguha manugraheṅ/ len siswanta sagotra/ taṅ uwus minulya.

V: En mijn eerbiedsbetuiging is allereerst gericht tot Hem die de wereld met al het zijnde heeft geschapen, die Zijn volgelingen lief heeft, die immer voedsel schenkt, (hen) beminnend tot in de eeuwigheid, voorts (richt zich mijn lofprijzing) tot (de voeten van) de leidsman van de wereld, de voortreffelijkste afgezant op aarde, — moge deze de gunst (van God) ondervinden — en tenslotte tot zijn leerlingen met hun familie, die reeds tot heerlijkheid zijn verheven.

C: De suluk is afkomstig uit de beginstrofe van de Panitisastra en naar ik op gezag van Drewes aanneem is de bedoeling wel deze,

dat de schrijver allereerst zijn *sĕmbah* wil richten tot God, daarna zijn *pamudya* tot Mohammad en tenslotte tot diens *siswa sagotra*. Of *kapurba* echter wel zijn begin vinden in, allereerst gericht worden tot, betekenen kan, is dubieus. De vorm *mamujweṅa* is waarschijnlijk wel een verbastering, cf. het *pinujweṅa* in II 210 en VI 415; i.p.v. *ṅwa* lazen wij *ṅwaṅ*. Aan Drewes danken wij het inzicht dat *maṅguha* (*m*)*anugraha* als tussenzin moet worden opgevat.

Varianten:

a) I 19: sĕmbahkweṅ, II 266: riṅ hyaṅ juga rat.
b) I 19: dya kaṅ ṅasuṅweṅ wadu.
c) I 19: jĕṅ nata riṅ rat; II 210, VI 415: yekaṅ pinujweṅa.

203, 299, 335, 372, 377, 393, 397 (I 48, 118; II 158, 252, 268; III, 338, 364, 395, 438, 443; IV 5, 135, 165, 189; VI 415, 442, 489, 502, 509, 536, 561, 578)

T: Ata ri pĕjah/ niṅ kaṅ prawara So-/madĕntatanaya/ tĕkap Sinisuta maṅkin aparĕk/ Jayadrata tĕkap/ saṅ Arjuna Warko-/dḍara nurak amuk, irika sako/ rawa ṅrĕbut maṅambuli/ saraware ṅ Danañjayanaṅsĕh, makamuka saṅ/ Dwijendra Karna Kar- /pa Salya Kuruku / tar len girikola.
Bhāratayuddha (ed. Gunning) 16, 1:
Atha ri pĕjah ni saṅ prawara Somadattatanayan tĕkap Çinisuta/ makin aparĕk Jayadratha tĕkap saṅ Arjjuna Wrĕkodarāṅurak amuk/ irika sakorawāṅrĕbut aṅĕmbuli çaraware saṅ Arjjuna nasö/ makamuka saṅ dwijendra Krĕpa Çalya Karṇna guruputra len Kurukula.

V: Toen, na de dood van de dappere zoon van Somadĕnta door de hand van Sini's zoon, werd Jayadrata hoe langer hoe meer door Arjuna benaderd; Wrĕkodara stormde toe woest te keer gaand. Toen was het dat al wat Korawa was, oprukte en de naderende Danañjaya met hun uitnemende pijlen overviel, de asceten-vorst, Karna, Karpa, Salya, de leraar's zoon en de Kuru-afstammelingen tot voormannen hebbend.

C: De tekst van de suluk levert weinig moeilijkheden. De vormen *nurakamuk*, in de andere lakons *nurakamu, norakamu* gaan duidelijk terug op *ṅurak amuk*. In I, II, III, IV, V 203 en VI komt deze suluk voor zonder regel *c*. De verbastering van het nu onbegrijpelijke slot van de 4de regel van de suluk is evident.

204, 248, 264, 302, 314, 348, 388 (I 4, 84, 124; II 138, 241, 302; III 315, 411, 465; IV 61, 135, 191; VI 418, 505, 518, 540, 559, 567, 572)

T: Lĕṅĕṅ gati nikaṅ/ awan saba-saba/ nikeṅ Astina
samantara tĕkeṅ/ tĕgal Kuru narar-/ya Kṛṣṇa laku
sireṅ Parasu Ra-/ ma Kanwa Janaka/ durur Naradḍa
kapaṅgih irikaṅ/ tĕgal milu iṅ kar-/ ya saṅ bupati.
Bhāratayuddha 2, 1:
Lĕṅĕṅ gati nikaṅ awan sabha-sabhā nikiṅ Hastina
samantara tĕkeṅ tĕgal Kuru narāryya Kṛṣṇān laku
siraṅ Parasu Rāma Kanwa Janakādulur Ṅārada
kapaṅgih irikaṅ tĕgal milu ri kāryya saṅ bhūpati.

V: Bekoorlijk was de aard van de wegen en de verblijven van (het rijk) H., kort daarop bereikte vorst K. op zijn tocht het Kuru-veld. Zij, Parasurama, Kanwa, Janaka tezamen met Naradḍa trof hij aan daar op het veld om de vorst bij te staan in zijn taak.

C: Onze vertaling verschilt slechts van die van Hooykaas en Poerbatjaraka door de weergave van *sabha-sabhā*. Van „vergaderzalen van de hoofdstad Hastina" kan hier o.i. moeilijk sprake zijn. Kṛṣṇa is immers op dit moment nog niet in de residentie zelf aangekomen.

Varianten:

c) V 204, 348, VI 418: siraṅ; V 302: sirar.

210, 229, 298, 309, 345, 361 (I 27, 61; II 157, 184, 242, 254; III 318, 373, 409, 425; IV 7, 86, 108, 133; VI 426, 534)

T: Kilwan sĕkar ikaṅ/ tataman arĕpat/ rehnya bale kañcana
somabra maĕniṅ/ pawal natar ikaṅ/ rok mutyahara raras
wedurya marani-/la bapraniṅ pagĕr/ tuñjuṅ mahantĕn lumĕṅ
muntab intĕn ikaṅ/ gopuranya macawintĕn suryakantojwala.
Bhāratayuddha 5, 2:
Kilyan saṅka rikā ta tāman arĕpat rehnyā bale kāñcana
çobhābhrā mahĕniṅ pawal natar ikārok mutyahārāraras
waidūryyā maranīla baprani pagĕr tuñjuṅnya mantĕn lumöṅ
muntab intĕni gopuranya macawintĕn sūryyakāntojwala.

V: Westelijk daarvan was een lusthof, welgeordend was de inrichting ervan, met gouden paviljoens. Fraai en helder stralend was het grint van het plein dat vermengd was met parels, bekoorlijk; van beryl en saffier was de muur van de omheining, de lotussen waren

als schitterend smaragd, opvlamden de diamanten van de poort, die voorzien was van gebeeldhouwde figuren van *suryakanta,* flonkerend.

C: Door vergelijking met de Bhāratayuddha-strofe komt duidelijk uit welke delen van de sulukteskt bedorven zijn. Met de vertaling, die Hooykaas en Poerbatjaraka geven van deze strofe kunnen we ons slechts gedeeltelijk verenigen. *Arĕpat* staat in direct verband met *rehnya,* niet met *taman.* Het is onzeker of *çobhābhrā mahĕniṅ* behoort bij *pawal,* bij *bale kāñcana* of bij beide. Regel *c* vatten wij ook anders op.

Varianten:

a) II 184: pataman.

d) I 27, 61; II 157, 184, 242, 254; III 318, 373; IV 86, 108; V 298; VI 426: katon jwala; III 409, 425; VI 534: katon jyala; IV 7, 133: katon jula.

212, 300, 316, 331, 356, 359, 384 (I 29, 86; II 153, 244, 256, 264, 274, 301; III 336, 371, 417, 434, 482; IV 12, 16, 104, 131, 145, 152, 192; VI 429, 517, 522, 535, 556, 561, 568, 577)

T: Ramya wwaṅ pa-/ḍa tuṣṭa aṅgarjita
tĕkapira/ nirmala maṅayun riṅ
trus uṅgyaniṅ/ saṅ sri supadniwara
tar len saṅgya/ dwilĕmbana mahagnya.

Herkomst onbekend.

V: Opgewekt waren de mensen, tevreden vol vreugde, vanwege haar (of: hun) vlekkeloosheid; zij drongen door tot aan de zetel van de voortreffelijke vorstin . . .

C: Deze strofe is zeer onduidelijk; *riṅ* achter *maṅayun* is vreemd. Voorts is het slot vanaf *tar len* ons volkomen duister. Betekent *dwilĕmbana,* twee zoons? Maar wat betekent *mahagnya* dan?

Varianten:

b) I 86: maṅayu; II 244 mahayun; V 256 mayun.

c) I 29, IV 12: uṅgwan; I 86: trus tĕṅah riṅ ugyan saṅ patniwara.

d) IV 131: ta len; I 29, III 371, 482: sagya; I 86: saṅhya; II 244: saṅgyan.
I 86, VI 517, 522, 535: maṅagnya.

215, 252, 306, 354 (I 31, 46, 116; II 155, 218, 243; III 333, 418, 459; IV 14, 88, 186; VI 428, 521, 532)

T: Lĕlĕṅ ramya nikaṅ/ sasaṅka kumñar/ mwaṅraṅga rumniṅ puri
maṅkin tanpa siriṅ/ alĕp nikaṅ umah/ mas lir murub iṅ laṅit
tĕkyan sarwa manik/ cawiña sinawuṅ/ saksat skarni suji
uṅgwan Banowati/ yan amrĕm alaṅĕn/ mwaṅ nata Duryuddana.

Bhāratayuddha 5, 1:

Lĕṅlĕṅ rāmya nikaṅ çaçāṅka kumĕñar maṅrĕṅga rūmniṅ purī
maṅkin tanpa siriṅ alĕp nikaṅ umah mās lwir murub riṅ laṅit
tĕkwan sarwwa maṇik tawiṅnya sinawuṅ sākṣāt sĕkarniṅ suji
uṅgwan Bānumatī yan āmrĕm alaṅö mwaṅ nātha Duryyodhana.

V: Bekoorlijk was de liefelijkheid van de maan, stralend luister bijzettend aan de bekoorlijkheid van de kraton.
Steeds weergalozer was de schoonheid van het gouden huis, het was als straalde het aan de hemel,
ja zelfs het beeldhouwwerk was geheel van juweel, dicht bezet als bloemen op een borduursel,
de plaats waar Banowati zich bevindt wanneer zij, de ogen gesloten, zich in liefde verenigt met vorst Duryuddana.

C: Vergelijking met de Bhāratayuddha-strofe laat zien dat i.p.v. *mwaṅraṅga* gelezen moet worden *maṅrĕṅga*; trouwens V 306 heeft *maṅraṅga*. Het *cawiña* van de suluk is op zichzelf wel verstaanbaar. Onze vertaling van de strofe verschilt wel enigszins, maar toch niet materieel van die van H. en P.

Varianten:

d) II 155, VI 428, 521, 532: yan amĕr malaṅĕn.

218, 396, 402 (I 84, 96, 108; III 436)

T: Tandaṅ sri Bala-/ dewa nĕṅgalani-/ra pinuṣṭi iṅ asta
muṅgwiṅ rĕṅganiṅ/ swandana umaṅsah/ prapta iṅ ranagana
umiyat yitna/ krura sru wiroda/ kya patih Pañcatñana
umaṅsah pagut/ samya awahana/ dwipaṅga ṅuṇḍa ḍaṇḍa.

Herkomst onbekend, hoewel — naar Teeuw ons mededeelde — de eerste regel en een deel van de tweede in sterke mate overeenkomt met Bhomakāwya ed. Friederich p. 219: *tandaṅ saṅ Baladewa laṅgala minuṣṭi denira masö muṅgwiṅ syandana.* In deze passage van het Bhomakāwya komt Pañcajana (= Pañcatñana van de suluk) als tegenstander van Baladewa voor.

V: Vorst Baladewa komt in actie, zijn speer houdt hij in de hand, zittend in een baldakijn op zijn rijdier trekt hij te velde en komt op het slagveld aan.
Heer patih Pañcatñana ziet hem, hij is op zijn hoede, verschrikkelijk, heftig en woest.
Zij raken slaags, beiden op hun olifanten rijdend, hun knotsen omhoog heffend.

C: De regels *b-d* van deze suluk komen in nog twee andere versies voor, die we hieronder laten volgen:
I 84, III 436: neṅ rĕṅganiṅ swandana umiyat mriṅ ri saṅ wil P./ ambĕg umapag madyaniṅ ranaṅga mapanduk sireṅ dwirada/ mapaguta ayitna sira saṅ aṅguh majaga-jaga.
I 96, II 108: neṅ rĕnga niṅkaṅ swandana miyat mriṅ wil wira P./ ambĕg mapagut wera riṅ ranaṅga apanduk saharsanya/ mrih kaṅ swalaja umolah apĕluk eliṅ saṅ jaga-jaga.

220 (IV 20; VI 435)

T: Kan mundur saha patih/ uṇḍaṅ wadya kuswa/samya sanega
umyaṅ ramya swaraniṅ/ bĕṇḍe gubar/ gurnaṅ lan puksur
tambur suliṅ salompret/ bandera mawarna/ dwajanirabra
katiyup maruta lir/ ombakiṅ samodra/ asri kawuryan.

Herkomst onbekend.

V: Vervolgens trekt de patih zich terug, hij roept zijn legerscharen op, allen houden zich gereed.
Gonzend en luid is het geluid van de gongs, de trommen en de oorlogsbekkens van de gurnaṅs en de puksurs, van de trommen, de fluiten en de trompetten. Veelkleurig zijn de vlaggen, de banieren schitteren, bewogen door de wind als de golven van de zee, schoon om te zien.

C: Het ligt voor de hand om *dan* i.p.v. *kan* te lezen en i.p.v. het zinloze *saha patih saṅ apatih.*

221 (I 42; II 161; III 342; IV 22; VI 436)

T: Gagrak aṇḍĕman/ jaran ṅrik magalak/ gĕnti denya manitih
pamĕkaknira/ ri saṅ Sudarsana/ dahat kĕṇḍali raṅah
mañjiṅ laklakan/ kuda ṅrik mijil rah/ piṇḍa tuk sumarambah
yaksa tĕmahan/ krura sru manaut/ yitna saṅ narpatmaja.

Herkomst onbekend.

V: Onbevreesd steekt het paard de borst vooruit, het hinnikt en slaat woest om zich heen, om beurten tracht men het te berijden. Sudarsana houdt het krachtig in, het bit steekt scherp uit, het dringt het gehemelte in, het paard schreeuwt, bloed vloeit naar buiten als een spuitende bron, het (paard) is een incarnatie van een yaksa, woest en hevig bijtend, (maar) de vorstenzoon is op zijn hoede.

Varianten:

d) I 42: raksasa tĕmahan tandya manaut.
II 161 en III 342: purna warnanira saṅ rasaksa tĕmahan galak manaut.

223 (I 43; II 161; III 343, 462; IV 23; VI 445)

T: Buḍal eñjiṅ gumuruh/ sakiṅ nagri Mandraka/ guṅiṅ kaṅ balakuswa
abra busananira/ lir surya wĕdalira/ sakiṅ iṅ jalaniddi
arsa maḍaṅi jagad/ duk muṅup-muṅup aneṅ/ pucak pucukiṅ wukir
baranaṅ baṅ sumirat/ kĕna sorotiṅ surya/ mega lan gunuṅ-gunuṅ.

Herkomst onbekend.

V: 's Ochtends vertrekt onder luid gerucht uit Mandraka de gehele legermacht, stralend is haar uitrusting, als een zon die oprijst uit zee en die de wereld gaat verlichten; wanneer zij even zichtbaar wordt boven de toppen van de bergen, worden wolken en bergen vuurrood stralend, getroffen door de stralen van de zon.

Varianten:

a) III 462, VI 445: Wiraṭa i.p.v. Mandraka.
c) VI 445: pucak-pucakiṅ wukir.

223, 239, 311, 322 (VI 437)

T: Umyaṅ swaraniṅ/ wadya wus samapta/ muña kĕṇḍaṅ goṅ beri
arĕbut papan/ iṅ sajuru-juru/ tan ana liru prĕnah
rĕkyana patih/ Udawa minaṅka/ cucukiṅ wirakuswa
saṅ Sinisuta/ maambĕk sudira/ riṅ praṅ wira tumaṅguh.

Herkomst onbekend.

V: Luid gonzend is (het geluid) van het leger dat al gereed staat; de trommen, gongs en bekkens weerklinken. Men beijvert met

elkaar om een (goede) plaats in te nemen, afdelingsgewijs; niemand is verkeerd opgesteld. Heer patih Udawa fungeert als voorman van de dappere schare. Sinisuta is, heldhaftig van karakter, in de strijd dapper en standvastig.

C: De suluk op p. 223 verschilt wat *a* en *b* betreft vrij aanzienlijk. De inhoud is echter vrijwel gelijk. Zij heeft *umyuṅ swarāniṅ wadya kaṅ maawan kumpul sajuru-juru, atata tan carup denira met parnah dwaja myaṅ bĕṇḍe ṅuṅkuṅ.*

Varianten:

a) V 223, 311, 322: umyuṅ.
V 239: umyaṅ ramya.

d) VI 437: saṅ Wṛṣṇiwira.
VI 437: riṅ prawira.

225, 343 (I 41, 60; II 142, 180; III 345, 367; IV 25, 50, 128, 182; VI 440, 444, 459)

T: Nĕmbaṅ tĕṅara/ mundur sawadyane/ nĕdya kondur mariṅ jroniṅ pura ya
wraha pragosa/ samya amarigi/ kaṅ katrajaṅ gigir-/ira karowak
saṅsaya saṅĕt/ palayuniṅ bala/ kapya rĕbut ḍucuṅ/ sampun atĕbih
prapta jro pura/ saṅ nata sineba/ pĕpak puṅgawa lir/ kilayu nĕḍĕṅ.

Herkomst onbekend.

V: Het sein wordt gegeven, zij trekken terug met geheel hun leger, van plan om zich te begeven binnen de kraton,
wilde zwijnen en apen stuiven op hen af, van de aangevallenen worden stukken uit de rug gebeten,
hoe langer hoe meer raken de troepen in paniek, allen doen hun best om het eerst weg te zijn, reeds zijn zij verre.
Als zij binnen de kraton komen, verleent de vorst juist audiëntie, al de dignitarissen zijn voltallig aanwezig, als *kilayu*-vruchten in het volle seizoen.

C: De suluk van I 60 wijkt aanzienlijk van de boven afgedrukte af, die met zeer geringe variatie 14 maal voorkomt. De tekst van I 60 luidt:
Nĕmbaṅ tĕṅara mundur sawadyane nĕdya kondur mariṅ jroniṅ pura ya

taṅ wil prasamya umagĕh bagsana lyan kaṅ ṅlut sahasa direṅ Korawa
saṅsaya saṅĕt palayuniṅ bala kapya marĕbut doh lwirniṅ babaya
umañjiṅ wana iṅ imbaṅiṅ arga dadya kasamaran roniṅ kilayu.

Varianten:

b) I 41, 60; III 345, 367; celeṅ kuṭila; II 142, 180; IV 50; VI 440, 459: wraha palwaga.

c) III 345, 367: kadya i.p.v. kapya.

231, 240, 284, 320, 373, 389 (II 178, 215; II 387, 461; IV 42, 93, 114, 172; VI 443, 452, 470, 496, 510, 558)

T: Puṅgawa prayitna/ Puḍĕṇḍa maṅaran/ amamrih lawan
saṅ Dasawadana/ manuduh puṅgawa/ wira Dumraksa
maṅrusak iṅ gĕlar/ ardacandranira/ patih Suwanda
gadgada umaṅsah/ wahana dwipaṅga/ maṅuṇḍa ḍaṇḍa.

Herkomst onbekend.

V: De beleidvolle aanvoerder, Puḍĕṇḍa geheten, zoekt zijn tegenstander op.
Sang Dasawadana geeft bevel aan de dappere aanvoerder Dumraksa om de halve-maan-vormige slagorde van patih Suwanda te verbreken.
Vol vuur valt hij aan, zittend op zijn olifant, zijn knots omhoog werpend.

C: De tekst van de suluk in II en III luidt:
Puṅgawa prayitna Puḍĕṇḍa maṅaran mamrih maṅlawan
narpa rasaksa ya krura gutgutĕn mrih mamutĕr kunta
saṅ Dasawadana maṅuwuh iṅ sira mantri paṅarsa
eh ko tan wun curna riṅ sañjata nulya pinuja mantra.

De tekst van IV 93:
Puṅgawa prayitna Puḍĕṇḍa maṅaran amamrih lawan
saṅ Daçawadana maṅuwuh iṅ sira saṅ mantri mukya
eh eh den prayitna tan wun sira curna deniṅ tomara
yitna saṅ apatih Suwanda amuṣṭi cakra baswara.

234, 244, 280 (I 66; II 171, 198, 204, 283; III 358, 385; IV 31, 47, 66, 74, 116; VI 468, 481, 544)

T: Ana kaṅ wre tuṅgal/ kagiri-giri gĕṅ-/nya krama galak

ahĕṅkarambĕknya/ goragoda tan a-/ṅga tuluṅana
tinĕpak kaparsat/ buta kabarubuh/ puh kaya pokah
bĕlah bĕntar sirna/ watu kumalasa/ syuh kabarubuh

Rāmāyaṇa 15, 64:
Aneki wre tuṅgal kagiri-giri göṅnyogra magalak
ahaṅkārāmbĕknyān guragaḍa tan aṅgān tuluṅana
tinĕmpuhnyaṅ pārçwādbhuta kaparupuh puh kayu pukah
bĕlah bĕntar çīrṇnaṅ watu kumalasā syūh kabarubuh.

V: Er was één aap, ontzettend groot, een woeste aap
overmoedig van inborst, razend niet bereid hulp te aanvaarden.
De buta's werden uiteen geslagen, zij stortten neer, verbrijzeld als (takken) dicht bij de grond afgeknapt,
zij werden gespleten en vernietigd, als grote vlakke stenen verbrijzeld en stortten in puin.

C: In vrijwel gelijke vorm is deze strofe ook te vinden in de Rama Kawi (Suppl. Cat. Juynboll Cod. 121) en in de Sĕrat Lokapala (Cat. Vreede Cod. 2309). Interessant is het te zien hoe door kleine veranderingen in de regels *c* en *d* van de suluk er heel wat anders is komen te staan dan in de overeenkomstige regels van de Rāmāyaṇa-strofe, waarvan de vertaling luidt: aangevallen werden door hen de berghellingen, ontzettend, gebeukt, verbrijzeld werden de bomen, afgeknapt; gespleten, gebarsten, verbrijzeld werden de grote gladde stenen, tot puin vernietigd.

Varianten:

a) II 198: ana kaṅ yĕksa tuṅgal; II 204: ana yĕksa gora rupa; I 66, II 283: ana yaksa juga: IV 116: yaksa guṅ krura ya.
b) I 66: tandya krura mamaṅsa.
c) II 171, 198: tinĕpakan parsat; I 66: tinampyal maparsat II 171, 198, 204, 283; III 358, 385; IV 74: kayu; IV 47: kadya.
d) I 66: bĕlah bĕntar sirna piṅgaṅ aṅga ota swuh sru kapupuh.

237, 282, (I 54; II 168, 175, 202, 234; III 355, 383; IV 34, 43, 60, 69, 121; VI 450, 456, 469, 472, 491, 553)

T: Buta Paṇḍawa/ tata gati wisaya
indriyaksa sa-/ ra maruta pawana
bana marga sa-/ mirana lan warayaṅ
pañca bayu wi-/ sikan guliṅan lima.

Sĕrat Tjondra sangkala (Cat. Vreede Cod. 2000 (3))

V: Demon, Paṇḍawa, ordenen, handelwijze, zintuigelijke genietingen
zintuigen, demon, pijl, wind, wind
pijl, weg, koeltje en pijl
vijf, wind, influistering, legerstede, vijf.

C: Men vindt deze suluk ook in de Sĕrat Tjondra sangkala die in 1871 bij Voorneman is uitgegeven. Deze editie die dezelfde synoniemen voor vijf in een lijst onder elkaar bevat, heeft achtereenvolgens *indri* en *yaksa* en verklaart *indri* (Cod. 2000 heeft *idri*) met *bayuniṅ mata* wat ons niet duidelijk is. O.i. moet *indriyaksa* wel gesplitst worden in *indriya* en *yaksa* met haplografie van *ya*; *indriya* en *yaksa* zijn immers gewone synoniemen voor 5. In regel *c* heeft de ed. Voorneman *bana margana* (pijl) *samirana warayaṅ* (wat ook in IV 121, 469 staat).

Varianten:

van *c* en *d* zijn er verschillende versies:

c) I 54: bana marga samirana len warayaṅ
II 168: *bana marga samirana lan wisikan*
IV 121, 469: bana margana samirana warayaṅ.

d) II 168: pañca bayu guliṅan warayaṅ lima
II 234: wisikan pañca bayu guliṅan lima.

238, 288 (IV 37, 118, 184; VI 457)

T: Raksasa aprayitna/ aṅgrĕṅ krura wiroda/ gambira goragoḍa bĕgor swara gurnita/ samya sikĕp sañjata/ samarga giraṅ-giraṅ mintonkĕn kroḍanira/ sura mahambĕk pagut/ iṅ praṅ atĕpuṅ lawan muṅsuh tripura basmi/ sami molahkĕn ḍĕṇḍa/ riṅ rĕṅganiṅ swandana.

Herkomst onbekend.

V: De raksasa's zijn op hun hoede, zij grommen woest en vervaarlijk, vol vuur gaan zij te keer, opgewonden geluid makend, allen hebben hun wapenen in de hand, langs de gehele weg zijn zij uitgelaten, zij laten hun woestheid zien, dapper en strijdlustig om zich met hun tegenstanders te meten, de vijand van drie kratons hadden zij uitgeroeid, allen zwaaien hun knotsen, zittend op hun rijdieren.

Varianten:

a) IV 37, 184; V 288: a(ṅ)guṅ i.p.v. gambira.
c) IV 37: mintokkĕn kroḍanira kadya iṅgala pagut iṅ praṅ atĕpuṅ lawan.
VI 457: mintokkĕn kroḍaniṅ praṅ iṅ rana tĕpuṅ lawan.
d) VI 457: ripu tripura basmi samya mutĕr muksala waneh ḍaṇḍa candrasa.

238 (IV 38; VI 454)

T: Eñjiṅ nĕmbaṅ tĕṅara/ gumuruh pra rasaksa/ sadaya asamapta abra busaneṅ wadya/ samya sikĕp baḍama/ waneh ḍaṇḍa candrasa bandera warna-warna/ tĕtĕg goṅ beri gubar/ gurnaṅ puksur ṭoṅṭoṅgrit
Kya patih Prahasta/ muṅgiṅ rĕṅganiṅ rata/ manik joṅ mabaṅun jriṅ.

Herkomst onbekend.

V: Des ochtends wordt het sein gegeven, de raksasa's maken luid rumoer, allen zijn reeds gereed,
schitterend is het leger uitgerust, allen houden hun hakmessen in de hand, er zijn er die knotsen dragen en bogen,
de vaandels zijn van allerlei soort, geslagen worden de gongs, de bekkens, de slaginstrumenten, de puksur's en de ṭoṅṭoṅgrit's, daverend.
De heer patih Prahasta bevindt zich op de zitplaats van zijn juwelen wagen, met een pajong in de vorm van een *jriṅ*-boom(?).

Varianten:

a) VI 454: Eñjiṅ nĕmbaṅ tĕṅara sumahab pra rasaksa samya sikĕp sañjata.
b) IV 38: abra busaneṅ wadya samya sikĕp baḍama lori ḍaṇḍa tomara.
VI 454: mawarna busana bra limpuṅ gaṇḍi baḍama katga ḍaṇḍa tomara.
c) IV 38: bandera awarna-warna umyuṅ tĕtĕg goṅ enz.
d) IV 38, VI 454: kyana patih.

242, 276, 324, 379 (I 50; II 144, 185, 208, 225, 306; III 322, 362, 431, 455; IV 24, 96, 180; VI 421, 446, 485, 497, 530, 537, 555, 580)

T: Tandya bala/ Paṇḍawambyuk/ gumuluṅ maṅusir iṅ sata Kurawa

kambah gosik/ sru katitih/ mirut kerut/ katut para ratu
tuwin saguṅ/ pra dipati/ katut kapalayu/ sigra praptanira
Aswatama/ tataña lah/ pagene ta iki/ ya paḍa lumayu.

Bratayuda jarwa (ed. Cohen Stuart) 31, eind 19 en begin 20:
.., bala Paṇḍawa maṅuṅsir, gumuluṅ kambah, kosik rusak katitih. Mirut kerut katut para nata, miwah kaṅ pra dipati, prapta Aswatama, taña pagene bubar, ...

V: De legermacht van de Paṇḍawa's stormt vooruit de honderd Kurawa's achterna; deze worden overstelpt en raken in verwarring, hevig, zij worden verslagen; meegesleurd en meegesleept worden de vorsten en ook alle adipati's worden op de vlucht gedreven. Daar komt snel Aswatama, hij vraagt: Waarom is het toch dat gij allen vlucht?

Varianten:

b) II 144; VI 446, 485, 497, 530, 537: kokih i.p.v. gosik.

c) VI 555: van *tuwin* t/m *kapilayu* ontbreekt.

247, 295, 309, 319, 324, 333, 386, 391 (I 38; II 146, 160, 177, 249, 270; III 326, 341, 361, 406, 458, 466; IV 18, 41, 45, 90, 152, 169, 188, 247; VI 419, 433, 479, 491, 500, 506, 551, 570)

T: Tatkala narpa Ce-/da mati ṅuniweh/ saṅ Sastradarma parĕṅ
kanteki rahina/ masaṅsaya mawas/ hyaṅ surya lumreṅ rana
makansĕhnira saṅ/ Wiraṭanarpa len/ Pañcawala adulur
nirbita maṅka pa-/ṅruhun putunira/ wira triyanindita.

Bhāratayuddha 19, 22:
Tatkālā nrĕpa Cedi māti ṅuniweh saṅ Kṣatradharmmāparĕṅ
ṅkā tekin rahināwa saṅsaya mawās hyaṅ sūryya lumreṅ ayun
yekāṅsö nira saṅ Wirāṭanrĕpa len Pañcālarājādulur
nirbbhītan pakapaṅruhun putuniraṅ wīra trayānindita.

V: Toen vorst Ceda stierf en tegelijk ook Sang Sastradarma toen werd het helder dag, de zon werd hoe langer hoe duidelijker zichtbaar, zich verbreidend over het slagveld, en de vorst van Wiraṭa tezamen met de vorst van Pañcala naderden zonder vrees, terwijl als voorlopers dienden hun kleinzonen, dapper gedrieën, onberispelijk.

C: Vergelijking met de Bhāratayuddha-strofe laat duidelijk zien hoe de strofe verbasterd is. Onze vertaling is in hoofdzaken gelijk aan die van Poerbatjaraka en Hooykaas; *maṅka paṅruhun* vertalen we liever met: tot voorlopers hebben dan door: gedekt worden.

Varianten:

c) I 38: yekaṅsĕhnira.
II 148, 160, 177, 249, 270; III 466: yekansĕhnira.
III 406; IV 188; VI 506: maṅkansĕhnira.
III 406; IV 188; VI: maṅkansĕhnira.
IV 152: kan masĕhnira.

254, 318, 327 (I 63, 79, 89, 114; II 236, 259; III 399, 423, 453; IV 76, 107, 124; VI 503, 527, 545)

T: Meh rahina sĕmu baṅ/ hyaṅ aruna kadi ne-/ traniṅ aṅga rapuh
sabdaniṅ kaṅkila riṅ/ kanigara sakĕtĕr/ kiniduṅ niṅ akuṅ
lir wuwusiṅ pinipan/ ca papĕtĕkiṅ ayam/ waneh riṅ pagakan
mrak maṅuwuh bramara/ ṅrabasa kusuma riṅ/ wara baswana rum.

Bhāratayuddha 6, 1:
Meh rahināsĕmu bāṅ hyaṅ aruṇa kadi netra niṅ ogha rapuh
çabda ni kokila riṅ kanigara sakĕtĕr ni kiduṅ niṅ akuṅ
lwir wuwusiṅ winipañca papĕtakiṅ ayam wana riṅ pagagan
mrāk aṅuhuh bhramarāṅrabhasa kusuma riṅ parahasyan arūm.

V: Het was bijna dag, god Aruna was roodachtig als het oog van een vermoeide minnares; het geluid van de kokila's op de zonnebloemen was als het trillen van het gezang van een verliefde. Als het misbaar van haar die voor de eerste maal tot bruid wordt gemaakt was het geschreeuw van de boshanen op de rijstvelden; de pauwen riepen, de hommels overweldigden de bloemen in hun welriekende geheimenis.

C: Voor de vertaling van *wuwusiṅ pinipañca* zie KBW s.v. *pañca,* waar *pinipañca* verklaard wordt met: *istri pinanganten.* Hooykaas en Poerbatjaraka vertalen: het gekerm van een gekwelde, hetgeen tenslotte niet zo ver afstaat van onze weergave.

Varianten:

c) I 63: winipanca; I 89, IV 76, 107, 124: winipañca; I 63, 79, 89: pagagan.

256, 279, 325, 363 (I 26, 65, 113; II 181, 209, 222, 253; III 368, 400, 440; IV 39, 65, 94, 139; VI 431, 460, 487, 565)

T: Jahniṅ yahniṅ/ talaga kadi laṅit
kĕmbaṅ tapas/ wulan upama neka
wintaṅ tulya/ kusuma yu sumawur
lumraṅ iṅkaṅ/ sari kadi jalaḍḍa.

Rāmāyaṇa 16, 31:
Jahnī yāhniṅ talaga kadi laṅit
mambaṅ taṅ pās wulan upama nikā
wintaṅ tulyaṅ kusuma ya sumawur
lumrā pwekaṅ sari kadi jalada.

V: Het water (?) van het meer is als het uitspansel
de tapas-bloem is als de maan
als sterren zijn de schone bloemen, overal verspreid,
het stuifmeel verspreidt zich als wolken.

C: De Rama Kawi (Suppl. Cat. Juynboll Cod. 121) en de Sĕrat Lokapala (Cat. Vreede Cod. 2309) bevatten dezelfde tekst. Slechts in de tweede regel is er belangrijk verschil. De Rāmāyaṇa-strofe heeft *mambaṅ taṅ pās*, de schildpad drijft. De Rama Kawi heeft *kambaṅ taṅ pas*, de Sĕrat Lokapala *kambaṅ tapas*, terwijl de suluk tenslotte *kĕmbaṅ tapas* heeft. Het lijkt alsof men het proces van tekstverandering hier op de voet kan volgen. Niet zeker is de betekenis van *jahniṅ yahniṅ*. In het KBW s.v. *jahni* vindt men de Rāmāyaṇa-plaats vermeld en als vertaling voorgesteld: water. Heeft *yah* iets met *yeh*, water te maken, of moet *yahniṅ* gesplitst worden in *ya hĕniṅ*, en staat er dan: het heldere water van het meer is als het uitspansel? Teeuw zou in verband met het feit, dat noch *jahnī* noch *yahniṅ* duidelijk is, de conjectuur-*jāhnī-yâhniṅ*, Gangesachtig, tot de Ganges behorend, helder enz. willen voorstellen. *Jāhnīya* zou dan een verkorting moeten zijn van Skr. *jahnawīya*.

Varianten:

a) V 363: jahniṅ ḍahniṅ.
b) III 368: tĕpas.

263, 275, 315, 341 (I 93; II 190, 193, 232, 237, 262, 293, 297; III 372, 404, 419, 483; IV 56, 84, 98, 148, 160; VI 465, 478, 495, 515, 548, 549, 576)

T: Narpati Darma-/putra myaṅ Danañjaya
matur iṅ raka/ narendra Harimurti
saha waspa iṅ/ madya wasananira,
katur sadaya/ mriṅ saṅ reh Madurĕtna.

Bimasoetji ed. Prijohoetomo 5, 14 heeft dezelfde tekst, afgezien van kleine afwijkingen:

a) *saṅ prabu* i.p.v. *narpati.*
b) *riṅ* „ *iṅ.*
c) *wasananipun* „ *wasananira.*

V: Vorst Darmaputra en Danañjaya richtten zich tot hun oudere broeder vorst Harimurti, wenend, alles van het begin tot het eind (verhalend); eerbiedig werd alles medegedeeld aan de heerser; Madurĕtna.

C: Deze strofe is de laatste van de zang en bevat daarom als slotwoord de benaming van de dichtmaat. Het *madya wasananira* moet wel staan voor het complete *purwa madya wasananira.*

Varianten:

d) I 93: ṅreh.

266, 293, 338, 376 (I 69, 125; II 148, 183; III 325, 382, 447; IV 113, 144; VI 467, 520, 564, 573)

T: Lĕlawa gumaṇḍul/ riṅ paṅ kĕbĕt-kĕbĕt/ lir milu susah
yen bisaa muwus/ pagene Paṇḍawa/ tan ana tumut
ri pati aminta/ prajanta sapalih/ sĕkar tañjuṅ
ruru ambalasah/ lĕsah kadi susah/ ṅĕsah kapisah.
Bratayuda jarwa 3, 1:
Lĕlawa gumaṇḍul iṅ paṅ, kĕbĕt-kĕbĕt si lawa milu sĕḍih,
kalamun bisaa muwus, pagene Paṇḍuputra, nora milu ḍewe
minta nagrinipun, sĕkar tañjuṅ aṅgalasah, kadya milu
sĕḍih kiṅkin.

V: De vleermuizen hingen aan de takken, zij sloegen met hun vleugels alsof ze mede verdriet hadden.
Als zij hadden kunnen spreken (dan zouden zij gevraagd hebben), waarom is geen van de Paṇḍawa's zelf meegekomen om van hun rijk de helft te vragen. *Tañjuṅ*-bloemen vielen af, overal verspreid, verwelkt alsof zij verdriet hadden, weeklagend dat zij gescheiden waren geraakt, of: als een verdrietige, die zuchtend klaagt over haar gescheiden zijn.

C: De tekst is duidelijk, behoudens het begin van regel *c*. In plaats van *ri pati* moet waarschijnlijk *pribadi* gelezen worden, hetgeen er ook in II 183 staat.

Varianten:

c) II 183: *pribadi* i.p.v. *ri pati.*
d) I 69: aṅĕsah pisah; II 148, VI 467: aṅĕsah kapisah.

270, 293, 351, 365 (I 15, 64, 81; II 195, 213, 265, 281, 299; III 374, 413, 428, 471; IV 57, 81, 100, 111, 175, 270; VI 463, 492, 511, 569, 575)

T: Mulat mara saṅ Par-/ta smu kamanuṅsan/ kasrĕpan
riṅ tiṅkahniṅ muṅsuhniran/ paḍa kadaṅ taya/ wwaṅ waneha
ana wwaṅ anakiṅ/ yayah myaṅ ibu len/ umaṅgĕh paman
makadi narpa Sa-/ lya Karpa Bisma saṅ/ dwijaṅgĕh guru.

Bhāratayuddha 10, 12:

Mulat mara saṅ Arjjunāsĕmu kamānuṣan kāsrĕpan
ri tiṅkah i musuhnirān paḍa kadaṅ taya wwaṅ waneh
ana pwa ṅ anakiṅ yayah mwaṅ ibu len uwāṅgĕh paman
makādi nrĕpa Çalya Bhīṣma sira saṅ dwijāṅgĕh guru.

V: Met bewogen en ontroerde gelaatsuitdrukking zag Arjuna hoe zijn vijanden allen verwanten waren en geen vreemden; er waren kinderen van ooms en tantes, andere bestonden hem als paman, nl. ten eerste vorst Salya, Karpa en Bisma, (terwijl) de brahmaan (Drona) zijn leermeester was.

C: De vertaling van *yayah myaṅ ibu,* ooms en tantes is hoewel waarschijnlijk niet geheel zeker. De Bhāratayuddha-tekst (ed. Gunning) heeft in *d* een betere lezing dan de suluk, immers Kĕrpa is geen, Bisma wel een verwant (oud-oom) van Arjuna. Onze vertaling is in hoofdzaak gelijk aan die van Poerbatjaraka en Hooykaas. Niet duidelijk is of in *b* de *a*-vorm *waneha* een bepaalde betekenis heeft.

Varianten:

d) IV 175; VI 463, 492, 511, 569, 575: Karna Salya Bisma.

278 (IV 58)

T: Kan maṅsah ambĕk pĕjah/ caṅcut gumrĕgut mañjiṅ iṅ samudra tulya drĕṅ,
wiraganya lĕgawa/ bañu sumaput wĕntis/ mĕlĕk iṅ aṅganira,
alun pan sumarambah/ sumĕṅĕp anampĕki/ migĕg jaṅga kaṅ warih,
katon kambaṅ kumambaṅ/ gĕṅnya sawukir anak/ ṅakak galak kumĕlap.

Bimasoetji 9, 1—2

V: Vervolgens ging hij voort met doodsverachting; zijn kain was

opgeschort, vol geestdrift ging hij de oceaan in, onmiddellijk vol verlangen. Zijn hartstochtloosheid kwam gemakkelijk tot stand (?), het water omspoelde zijn dijen, dwarrelde om zijn lichaam, de golven verbreidden zich, hem overdekkend, over zijn gezicht komend, het water bleef steken bij zijn hals. Hij zag (de slang) drijven, zo groot als een heuvel, blazend, woest, zich kronkelend.

C: Deze suluk is afkomstig uit de Bimasoetji zang 9, nl. regel *c-d* van de eerste strofe, en een gedeelte van *b* en *d* van de tweede strofe. Er zijn enkele verschillen van betrekkelijk ondergeschikte aard. Hoewel de betekenis als geheel wel duidelijk is, zijn er toch enige onzekerheden; in het bijzonder is de vertaling van *wiraganya lĕgawa* onzeker.

Varianten:

c) van IV 58: gadgada ya manĕṅah katon kambaṅ kumambaṅ
gĕṅnya sawukir anak.

287 (II 233; III 349, 391, 480; IV 28, 122, 183; VI 448, 477, 484, 541, 571)

T: Yaksa gorarupa/ ri sĕḍĕṅ saṅ Kumbă-/ karna lĕlaku
kan malwa liṅ iṅkaṅ/ gambira wa ṅarah/ aṅisis siyuṅ
umijil prabawa/ lesus len prakĕmpa/ gora walikan
ditya durbalarsa/ mrih curnanireṅ lawan/ wiratri rodra.

Herkomst onbekend.

V: Een demon vreselijk van uiterlijk was Kumbakarna toen hij zich op weg begaf
.... hij ontblootte zijn slagtanden,
zijn vermogen maakte zich kenbaar (als) een stormwind en aardbeving, ontzettend, verwarring veroorzakend (?)
de ditya's waren machteloos om te verpletteren de tegenstander, een zeer geduchte held.

C: De Sĕrat Rama jarwa p. 109 (Suppl. Cat. Juynboll, Cod. 4910) bevat een strofe waarvan de eerste regel een zekere, overigens nog niet veel zeggende overeenkomst vertoont met de eerste regel van deze suluk. Zij luidt nl. *wara yaksa gora rupa sĕḍaṅ Kumbakarna laris.* Het vervolg is geheel verschillend. De suluk is voor ons als geheel onverstaanbaar. Niet duidelijk is de betekenis van de tweede regel tot *aṅisis* en de aansluting van regel *d* bij regel *c*.

Varianten:

d) II 233; III 349, 391, 480; IV 28, 122; VI 477, 541, 571 hebben curnaniṅ lawan; VI 484: curnaniṅ tawanan.

289, 339 (II 246; III 452, 464; IV 73; VI 499)

T: Dan Seta umaṅsah/ kroḍanira deniṅ patiniṅ ari kalih
tumanduk sabala/ galak lir sardula/ sĕḍĕṅ maṅsa kumĕrut
prawira Wiraṭa/ umaṅsah maṅukih/ lir buta maṅsa dagiṅ
Seta senapati/ gumrit ratanira/ mĕṇṭaṅ laṅkap ṅlĕpasi.

Bratayuda jarwa 13, 1 en ged. van 2:
Dyan Seta sigra umaṅsah, kroḍa deniṅ patine ari kalih,
tumanduk sawadyanipun, galak lir saradula, amamaṅsa kumĕrug
parĕṅ aṅamuk, para prawira Wiraṭa, kadya buta maṅsa dagiṅ.
Seta gumrit ratanira, mĕṇṭaṅ laṅkap gumĕret aṅlĕpasi . . .

V: En Seta trekt op, woedend vanwege de dood van zijn beide broeders, hij zet zich in beweging met zijn ganse leger, woest als een tijger die juist zijn prooi verslindt, met toornig gelaat. De dapperen van Wiraṭa rukken vooruit en dringen op als buta's die vlees verslinden. Aanvoerder Seta zijn wagen knarst, hij spant zijn boog en laat (zijn pijlen) los.

Variant:

Cod. 2109 (Cat. Vreede) heeft: *amamaṅsa kumĕrud sarĕṅ gumuluṅ.*

312, 399 (IV 94, 170; VI 437)

T: Eñjiṅ nĕmbaṅ tĕṅara/ saguṅiṅ pra Kurawa/ samapta busana bra
piṇḍa surya umijil/ muṅup pucak aldaka/ awra arsa maḍaṅi
umyaṅ sru swaraniṅ kaṅ/ tĕtĕg kĕṇḍaṅ goṅ beri/ lir bĕlah bumi kambah
ri saṅ anindyamantri/ len arya Dursasana/ iṅkaṅ maṅka maṅgala.

Herkomst onbekend.

V: 's Ochtends wordt het sein gegeven, alle Kurawa's zijn gereed, schitterend is hun kleedij, als de zon die uitkomend boven de toppen der bergen, zich overal verbreidt en alles beschijnen gaat; luid gonzend is het geluid van de tĕtĕgs, de trommen, de gongs en de bekkens alsof de grond die zij betreden, gespleten wordt; de voortreffelijkste der mantri's en arya Dursasana zijn degenen die fungeren als aanvoerders.

323 (II 189; III 344)

T: Eñjiṅ buḍal gumuruh/ saṅkiṅ iṅ Dwarawati/ saguṅiṅ balakuswa abra busananira/ kyana patih Udawa/ myaṅ raden Wrĕsniwira saṅ narpatmaja samya/ niṇḍihi wadyanira/ kaṅ sumambuṅ Pragota
len Prabawa sumagup/ maṅrusak gĕlarira/ wil wira Pañcatñana.

Herkomst onbekend; waarschijnlijk is de strofe afkomstig uit dezelfde tekst als de suluk 218 gezien de namen Udawa en Pañcatñana.

V: 's Ochtends vertrekt onder luid rumoer uit Dwarawati de gehele legerschare, schitterend is hun kleedij, heer patih Udawa en raden Wrĕsniwira (en) de prins voeren het leger aan; Pragota en Prabawa sluiten zich bij hen aan (?), zij hebben op zich genomen de slagorde van de heldhaftige demon Pañcatñana te vernietigen.

Varianten:

b) II 189: abra busaneṅ wadya sira patih Udawa muwah saṅ Sinisuta.

329, 360, 368, 395 (II 261, 288; III 331, 377, 421, 468; IV 83, 156, 166; VI 488)

T: Atap para apsari/ tumonton iṅ saṅ dwija/ kadyage wor jiwa kagagas iṅ tyas dahat/ kewran iṅ kaṛyanira/ datan pantuk samya myat rĕṅganiṅ aldaka/ roniṅ kaḍĕp kumĕḍap/ kadya paṅaweniṅ saṅ dwija luṅiṅ gaḍuṅ/ malĕṅkuṅ katiyup riṅ/ maruta kawuryan.

Herkomst onbekend.

V: In een rij bijeen zaten de apsari's ziende naar de brahmaan; het was alsof zij meteen liefdesgemeenschap met hem wilden hebben, zij dachten bij zichzelf, dat zij bij hun taak wel veel moeilijkheden zouden ondervinden en allen wel geen succes zouden hebben; zij zagen de bekoorlijkheden van de bergen, de bladeren van de *kaḍĕp* (?) die heen en weer gingen, als het wenken van de wijze (en) de ranken van de *gaḍuṅ* die zich neigden, bewogen door de wind, waren te zien.

C: De herkomst van deze suluk hebben wij niet kunnen vaststellen. Daardoor wordt ook de vertaling bemoeilijkt. De betekenis van *kaḍĕp* is ons niet bekend.

Varianten:

b) II 261, 288; III 331, 377, 421, 468: kagugu i.p.v. kagagas.
c) II 261, 288: ron kaḍĕp kaṅ kumĕlap.
d) V 368: mantĕluṅ i.p.v. malĕṅkuṅ.

332

T: Saṅ Krĕṣṇa maṅadĕg/ muṣṭi cakranira/ aṅuwuh-uwuh
eh saṅ apaṇḍita/ sun-lĕpasi cakra/ sira den yitna
ri saṅ wara Bisma/ miyat iṅ sri Krĕṣṇa/ maṅayat cakra
sru suka turira/ agya kamayaṅan/ tuwan ṅuntapna.

Herkomst onbekend.

V: Krĕṣṇa rees op zijn cakra in de hand houdend, roepend hé paṇḍita, ik richt mijn cakra op U, wees op Uw hoede. Toen de edele Bisma zag dat Krĕṣṇa zijn cakra aanlegde, was zijn vreugde hevig, hij zei: Wat een groot geluk (voor mij) als gij mij uitgeleide zou doen (uit het leven).

C: De verandering van *agya* in *bagya* die door T. reeds is aangebracht nemen wij uiteraard over.

336 (I 162; III 321)

T: Bayak-bayak/ iṅkaṅ wĕtuniṅ sañjata
nrĕpati Man-/draka mĕmpĕṅ sru sarosa
kroḍa gya mĕ/ṇṭaṅ laṅkap iṅkaṅ pinuṣṭi
caṇḍabira-/wa gĕṅ kusumawicitra.

Herkomst onbekend.

V: In grote getale kwamen de wapenen te voorschijn
de vorst van Mandraka was standvastig, hevig, met al zijn
kracht, toornig spande hij snel zijn boog. In de hand
hield hij zijn grote candabirawa-pijl; kusumawicitra.

381 (III 401, 449, 476; IV 137, 149)

T: Sirĕm surĕm/ diwaṅkara kiṅkin/ lir maṅuswa rarasiṅ
kadya bela/ mriṅ saṅ pralayeṅ praṅ/ wadananira laṇḍuṅ
kumĕl kucĕm/ rah amaratani/ maraṅ sariranira
dene ilaṅ/ iṅ mamanisipun/ gagana baṅ sumirat.

Bratayuda jarwa 45, 1:

Sirĕm surĕm diwaṅkara kiṅkin, kadya maṅuswa ri saṅ palastra,

denya ilaṅ mĕmanise, wadananira laṇḍuṅ, kumĕl kucĕm rah maratani, maraṅ sariranira, mĕlĕs deniṅ marus, gagana mabaṅ sumirat, sabuwana kadya kawaratan gĕtih, lir bela palastreṅ praṅ.

V: Dof en verduisterd werd de zon, het was of zij de gesneuvelde kuste, bedroefd dat zijn bekoorlijkheid verdwenen was, zijn gelaat was bleek, vuil en zonder glans, bloed had zich gelijkelijk verbreid over het lichaam, het glom van het bloed. De lucht was gehuld in een stralende gloed. De ganse wereld was als met bloed overtogen alsof zij mede deelde in het lot van de in de strijd gevallene.

C: Duidelijk is de verbastering van de Bratayuda-strofe. Het *rarasiṅ* van regel *a* van de suluk is niet te interpreteren. Onze vertaling betreft daarom dit maal de originele strofe en niet de suluk. Zij loopt in hoofdzaak parallel aan die van Cohen Stuart. Cod. 2109 (Cat. Vreede) heeft in *a* in plaats van *kiṅkin, mijil* en in *c* in plaats van *mĕlĕs, tĕlĕs*.

Varianten:

b) III 401: bela maraṅ kaṅ palastra iṅ praṅ.
III 449: bela mriṅ paṅ kalastraṅ praṅ.
IV 37, 149: bela mriṅ saṅ palastreṅ praṅ.

c) III 476: rahnya maratani.
III 476, IV 137: dadya i.p.v. dene.